

SOTFØNIA

Østensjøvannets Venner
Nr. 53 – juni 2017 – Årgang 28

Innhold

Leder	3
Eterfabrikken – hva skjer?	4
Svartehavsmåke: En eventyrlig langfart	5
Feilvinkla – om mating av vannfugl	7
Markeringsgjerdet ved vannet	9
Mandarinand – en fargerik gjest	10
Barnehage i randsonen	11
Hva er et navn? Om navn på insekter	12
Bråtebrenning – bedre beite	15
Dugnadsgjengen vinteren 2017	16
3 på seljevist - om humler	18
Ringgås – en sjelden gjest	20
Isens tykkelse vinteren 2017	20
Barndomsminner – livet rundt Østensjøvannet for	
100 år siden	21
Tilpasningsdyktige bevere i Nøkle vann	28
Årsmøtet 2017. Hva skal vi med naturen?	30
Fugler ved Østensjøvannet gjennom 2016	31
Hva er rødliste? Hva er svarteliste?	32
Natur- og kulturkvaliteter i Østensjøområdet miljøpark:	
Østensjøvannet	33
Gjedderekord i 2017?	38
Hvor dypt er Østensjøvannet? Ekkoloddmålinger	
vinteren 2017	40
Nytt fra Oslo Elveforum	42
Besøkssenteret på Bakkehavn	43
Fuglenes værtegn: «Sothøna varsler uvær med sitt skrik»	44
For 25 år siden ble Østensjødagen arrangert	
for første gang	46
Høsting ved styving og foring med lauv.	
Om styvingstrær	47
Kvernjordet – hva forteller navnet? Bekkevern	
i Bølerbekken?	50

Oppdaget forurensning eller skadde dyr?

Ved forurensning, oljeutslipp eller lignende, kontakt vann og avløpsetatens telefonvakt: 23 43 79 00 (hele døgnet!). Ser du skadde dyr som kunne trenge hjelp, ring dyre-ambulansen på 02222 (kommunal instans) eller fuglehjelpen: 911 65 789.

Østensjøvannets Venner

Postboks 77 Oppsal, 0619 oslo

Redaksjon: Amund Kveim (ansv.red.)
Leif-Dan Birkemoe (redaktør), Audun Brekke
Skrindo, Tore Nesbakken

Layout/design: LOUD AND CLEAR AS
Grafisk produksjon: 07 Media

E-post/nettsider:
post@ostensjovannet.no
www.ostensjovannet.no
Følg oss på facebook

Sothøna: ISSN: 1504-0615
Organisasjonsnummer: 983 034 446
Driftskonto: 7874 05 56761
Logo: Anne Durban
Opplag: 2400

Foreningens styre:

Leder:
Amund Kveim, 975 44 552
E-post: amund.kveim@ostensjovannet.no

Nestleder:
Finn A. Gulbrandsen, 481 58 776
E-post: fi-gul@online.no

Styremedlem/sekretær:
Tore Nesbakken, 970 11 340
E-post: tore-nes@online.no

Styremedlem/kasserer:
Sigrun Antonsen, 924 66 266
E-post: siant@hotmail.no

Styremedlemmer:
Leif-Dan Birkemoe, 901 25 523
E-post: dbirkemo@online.no

Lise M. Johansen, 909 14 614
E-post: lisemarry@gmail.com

Paul Fekjær, 908 49 803
E-post: paul.fekjer@evry.com

Varamedlemmer:
Andreas Petter Jensen, Eirik Wærner,
Tiril Andersen, Randy Gunnar Lange

Valgkomite:
Tore Nesbakken, Liv Sommer Holmen,
Audun Brekke Skrindo

Medlemsendringer meldes til:
Bjørn Steensrud, 22 27 01 03
E-post: bjornst@skogkatt.homelinux.org

Besøkssenter våtmark Oslo – Østensjøvannet
E-post: senteret@ostensjovannet.no

Revisor: BDO AS

Medlemskontingent:
Hovedmedlem kr. 150
Husstandsmedlem kr. 20
Foreninger o. l. kr. 400
Firma/bedrift o. l. kr. 800

Konto for medlemskontingenter: 5082 07 54112

Redaksjonen avsluttet 30.05.2017

Forsidebilde: Foto: Øystein Wangen
Mørk jordhumle, *Bombus terrestris*, Østensjø-
vannet 28.04.2016. Olympus Micro 4/3 kamera.

Leder:

Ny kommuneplan – tid for besinnelse

Vi har i tidligere nummer av Sothøna skrevet om kommuneplanen 2015-2030, som bygger på en enorm befolkningsutvikling med tilhørende storstilt boligbygging i form av fortetting og høyhus. Dette vil føre til et voldsomt press på byens gjenværende grøntområder, Østensjøområdet inkludert. Ny plan for 2017-2040 er nå fremlagt.

Et overordnet mål må være å bevare de blå-grønne verdier. Foto: Leif-Dan Birkemoe, bekkeblom ved Østensjøvannet 24.05.2017.

Veksten er en stor utfordring for blå-grønne verdier

Vi registrerer at kommunen erkjenner dette som et problem og skriver at «byveksten legger press på byens grønne preg, elver og bekkeløp, kultur- og naturverdier, og er en utfordring for både rekreasjon, biologisk mangfold og klimatilpasning.» Likevel presses det gjennom høyst kontroversielle byggeplaner en rekke steder i byen og man sikter seg inn mot et folketall i Oslo på 900.000 i år 2040.

Det er vår oppfatning at man har for ambisiøse planer, går for fort frem, ikke ser de enkelte utbyggingsplanene og konsekvensene i sammenheng, og ikke minst handler på tvers av hva byens befolkning faktisk ønsker. En slik uhemmet vekst er uforenlig med ønsket om å beholde byens grønne kjerneverdier. Oslo kommune er trolig landets

viktigste kommune når det gjelder biologisk mangfold, og Østensjøområdet er i denne sammenheng kanskje det viktigste området i byen. Hvis man tar dette alvorlig, må det gjenspeiles både i den nye kommuneplanen og løpende når man vurderer nye enkeltprosjekter og områdeplaner. Det ser ut til at deler av opposisjonen i bystyret er i ferd med å våkne, mens byrådspartiene fortsatt står på sitt. Det har nå vært en rekke såkalte «medvirkningsmøter» rundt i bydelene, bl.a. hos oss på Oppsal samfunnshus 29. mai. Reaksjonene blant publikum har vært temmelig negative og det gjenstår nå å se om man faktisk ønsker medvirkning.

Store konsekvenser for Østensjøområdet

Rundt Østensjøvannet er det allerede planlagt en rekke store utbyggingsprosjekter. Utbyggingen av Oppsal senter

er bare en liten forsmak på hva vi har i vente der. Det er planlagt byggeprosjekter på Skøyenåsen, Bogerud senter og ikke minst på Eterfabrikk-tomten. Vi vil advare både mot enkeltprosjekter som direkte berører Østensjøområdet miljøpark og mot summen av alle planene. Man vil oppdage at fremtidige behov for barnehager, skoler, idrettsanlegg, sykehjem, sykkelveier, parkeringsplasser og annet vil måtte dekkes ved å ta i bruk grøntområder vi i dag ønsker å skjerme.

Østensjøvannets Venner har i over 30 år kjempet mot planer vi har ment vil være direkte eller indirekte uheldige for natur- og kulturverdiene rundt Østensjøvannet. Det vil vi fortsette med, selv om utfordringene ser ut til å bli store i årene som kommer. Vi skulle ønske vi i større grad kunne konsentrere oss om naturfaglig skjøtsel og tilrettelegging for publikums bruk av området.

I mellomtiden gleder vi oss over hva vi har fått til rundt vannet. Beitedyrene våre er nå på plass både på Bakkehavn og nede ved vannet, og tusenvis av skoleelever får undervisning i regi av Besøkssenteret.

Vi håper Sothøna er til glede for mange og minner om at tidligere utgaver nå er tilgjengelig på nettet.

Vi ønsker alle en god sommer!

Østensjø, mai 2017

Amund Kveim
Leder

Eterfabrikken – hva skjer?

Eterfabrikktomten på Bogerud er som kjent foreslått omregulert til boliger. Planene fikk omfattende kritikk i høringsrunden og Fylkesmannen i Oslo og Akershus fremmet innsigelser.

Av Amund Kveim

Eterfabrikken sett fra Bogerudmyra med Bøler kirke til venstre. Foto: Leif-Dan Birkemoe, 08.05.2016.

Justerte planer

Tomten ligger på en høyde og som en kile inn i Østensjøområdet Miljøpark. Nærområdet har et rikt biologisk mangfold og Østensjøvannets venner har protestert kraftig.

Siden forrige nummer av Sothøna har utbygger, JM, levert nye justerte planer der bebyggelsen er trukket noe tilbake, et av høyhusene er tatt ut av planen og hensynssoner mot omgivelsene er etablert. Videre er planene om etablering av barnehage frafalt. Likevel fastholdt Fylkesmannen ved ny behandling innsigelsene.

I skrivende stund ser det ut til at JM gjør enda et forsøk med nye justeringer. Nå avventer man Plan- og bygnings-

etatens vurdering av disse for saken igjen havner hos Fylkesmannen.

Kontroversielt prosjekt

Saken viser med all mulig tydelighet at dette er et høyst kontroversielt prosjekt som man med fordel bør avstå fra å forfølge videre. Ransonene rundt Østensjøvannet er så viktige og verdifulle at man må finne andre mer egnede steder å fortette.

Hensynssoner

Selv etter de omtalte justeringene vil tomteutnyttelsen være svært stor, bygningsmassen høy og vil prege landskapsbildet sett fra vannet og miljøparken, og inngrepene i anleggsperioden vil være betydelige.

Disponentboligen i nord forutsettes fremdeles revet og erstattet med en boligblokk. Selv om det etableres hensynssoner er det all grunn til å frykte at både vegetasjon og masser i hensynssonene vil måtte fjernes av grunntekniske årsaker. Det vil i praksis si at deler av hensynssonene ikke vil virke etter intensjonen.

Politisk behandling

Dersom planen mot formodning skulle få aksept både hos Plan- og bygnings-etaten og Fylkesmannen, vil vi forvente at våre politiske myndigheter vil sette foten ned. I følge etaten har man håp om å kunne levere planen til politisk behandling i løpet av sommeren.

Svartehavsmåken JA605 merket 15. april 2016 ved Østensjøvannet i flukt over Mosvatnet i Stavanger 13 dager senere. Foto: Bjørn Mo.

En eventyrlig langfart

Svartehavsmåken JA605 fra Østensjøvannet via Jæren, Orkenøyene, Edinburg og endelig til Buvika i Sør-Trøndelag!

Tekst Carsten Lome // Foto Bjørn Mo og Jon Helle

Midt i kontortiden fredag 15. april i fjor fikk jeg en mail fra Anne Kari Norland med bilder av en «rar» hettemåke.

Nå er det ikke første gang hun finner noe utenom det vanlige, men en vaskeekte svartehavsmåke i april er ikke hverdagskost! Arbeidsdagen ble avsluttet i rekordfart og hjemveien lagt via Østensjøvannet. Der traff jeg Anne Kari, mange hettemåker, men ingen som skilte seg ut. I drøyt to timer gikk vi rundt og sjekket alle hekkeholmene og plenene. Litt etter klokken 19 ga vi opp og ruslet over lekeplassen og slang ut litt brød for n'te gang.

Fargering med koden JA605

Da var den plutselig der! Helt utrolig

hvordan den skilte seg ut fra alle de andre i luften, det svarte hodet med det hvite rundt øyet og med knallrødt nebb. Fantastisk flott fugl!

Med en god dose brød og tålmodighet fikk vi tak i fuglen og fikk satt på den ringer. Ikke bare den vanlige metallringen, men også en større fargering med koden JA605. Det gjør det så uendelig mye lettere å kjenne igjen individet på lang avstand. Dagen etter ble fuglen sett sporadisk rastende på en av de ny-restaurerte øyene, søndag var den vekk.

Får hette andre sommer

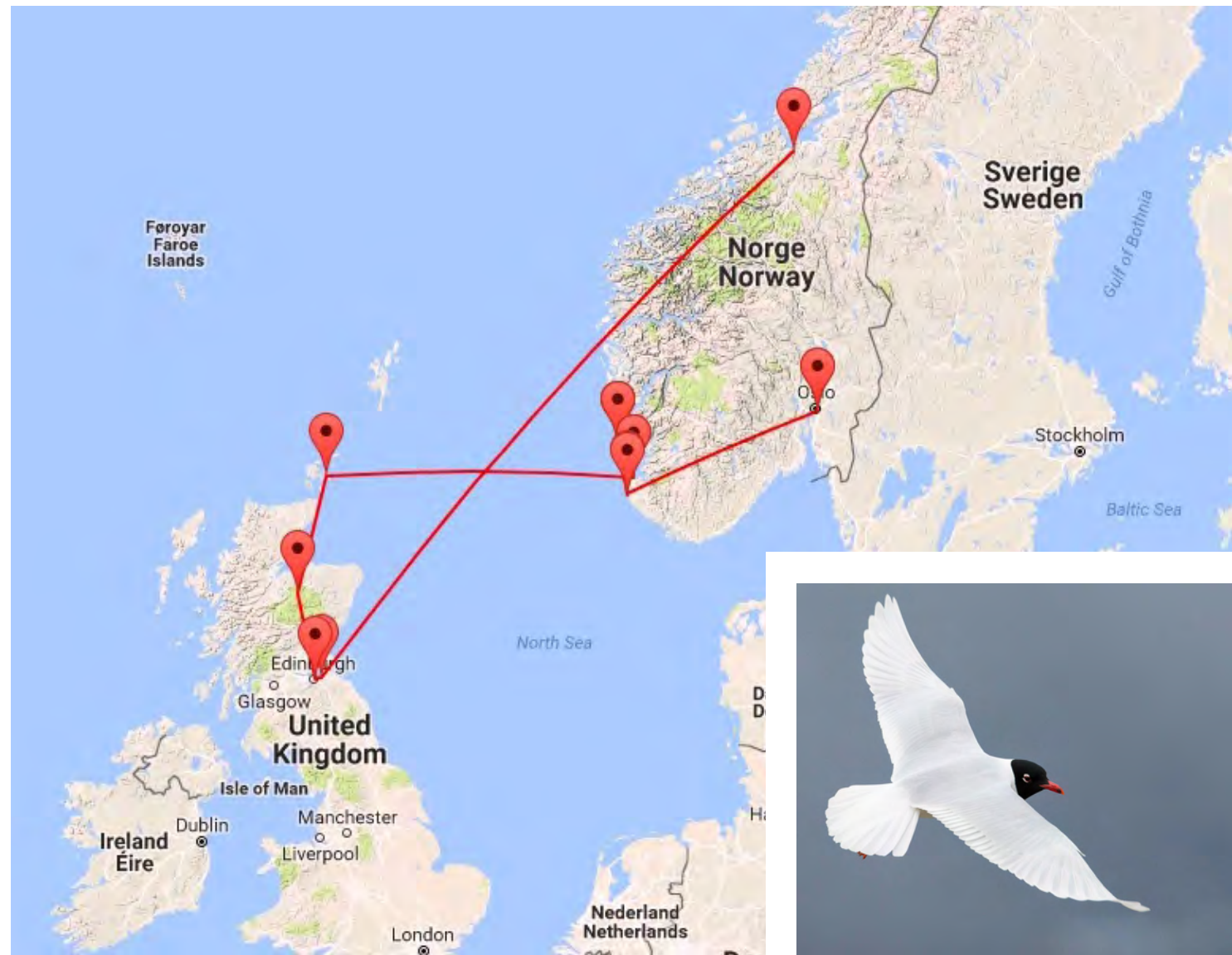
Svartehavsmåkas utseende og utbredelse skrev Tore Nesbakken litt om i Sothøna #51 i juni 2016. I korthet har den en

typisk spettete ungmåkedrakt det første året. Så blir de hvite og får hette andre sommer. De har fortsatt noe svart i vingen, det er derfor lett å se at fuglen fra Østensjøvannet ikke var helt voksen. Ved neste fjærfelling får de helt hvite fjær i hånden og skiller seg således tydelig fra hettemåkene i flukt.

Som en kuriositet dukket det opp en annen svartehavsmåke, med samme alder, i Maridalen den 22. april. Den var uten ring og således ikke samme fuglen.

På Jæren

En uke senere dukket det opp rykter om en svartehavsmåke på et jorde på Jæren. Med litt jobbing med teleskopet kunne man ut fra fargeringen konstatere at det

Svartehavsmåken JA605 krysset Nordsjøen og ble i juni 2016 sett på Orknøyene før turen gikk til det Skotske høylandet. I begynnelsen av februar 2017 var den innom en av parkene i Edinburgh for på skjærstorsdag 13. april å dukke opp i Buvika i Sør-Trøndelag. Det eneste som er sikkert er at den ikke har vokst opp noen av disse stedene! Illustrasjon: Carsten Lome.

Svartehavsmåken JA605 i flukt over Buvika i Sør-Trøndelag 13. april 2017, nesten på dagen ett år etter avreise fra Østensjøvannet. Foto: Jon Helle.

faktisk var fuglen fra Østensjøvannet! Nå skulle det vise seg at dette var en urolig figur, to dager senere ble den fotografert ved Skeisvatnet i Haugesund før ferden gikk sydover igjen med stopp ved Mosvatnet i Stavanger. Der ble den sett av flere den 28. april.

Orknøyene

Så ble det stille igjen frem til juni, da kom det først en melding, med bilde, fra Orknøyene før turen gikk til det skotske høylandet. Dette er langt fra normale svartehavsmåkelokaliteter!

Det siste vi så langt har hørt er at den var innom en av parkene i Edinburgh i begynnelsen av februar i år.

Hvor fuglen kom fra får vi nok aldri vite. Men jeg blir ikke veldig forbauset om den dukker opp igjen. Kanskje i en hekkekoloni på et tak i Hamburg?

Hamburg

Frem til i fjor hadde vi merket kun tre svartehavsmåker her i Oslo. Den første valgte til og med å overvintre i 2011-2012. På vårparten forsvant den og dukket ikke opp igjen før i 2014, i Hamburg.

Høsten 2012 dukket det opp hele fire svartehavsmåker i Oslo. Alle av årets produksjon. En ble merket i Middelalderparken og var borte dagen etter. Den dukket opp i Polen to ganger i 2014 og tre ganger i Nord-Tyskland i 2015. De tre

andre ble sett ved Hovindammen. Den ene hadde faktisk ring på seg allerede. Merket som unge, gjett hvor; i Hamburg!

Buvika i Sør-Trøndelag

Her stoppet denne artikkelen og den ble sendt inn til Sothøna-redaksjonen før påske. Det holdt bare noen få dager, skjærtorsdag dukket nemlig fuglen opp igjen! Det var jo ventet, men ikke i Buvika i Sør-Trøndelag! Igjen ble det tatt masse bilder hvor flere tydelig viser koden på ringen og at det dreier seg om den samme måka.

Dette eventyret hadde vi ikke sett for oss der vi satt i søla i tussmørket en kald vårkveld ved Østensjøvannet!

Feilvinkla

Brødmating av ender er populært og billig – men fuglene blir feilernært og noen ganger også uheldig misdannet ved å utvikle såkalt vinkelvinge. Plantespisende vannfugler er ikke skapt til å spise brød.

Tekst og foto Håkan Billing leder Norsk Ornitologisk Forening, avd. Oslo og Akershus

Brød og vinkelvinge, fra årsak til symptom. Mating av vannfugl er misforstått fuglehjelp. Foto: John Sandøy.

På gjerdet til hestejordet på Østensjøvannets sørøstside henger det skilter med teksten «Ikke gi hestene mat! De blir syke!». Hester skal som kjent spise gress. På samme måte må svaner, gjess og gressender spise mest mulig grønt for at næringsbalansen skal være best mulig for dem.

Noen arter vannfugl viser dessverre stor interesse for brødmating. I mange andre land er man klar over dette, og i for eksempel Storbritannia og Nord-Amerika er det mange steder strengt forbudt å mate vannfugl. *Keep wildlife wild*, heter det.

Er det så farlig med litt brød da, lurer du kanskje på. Nei, litt brød gjør neppe noen skade. Men det skal ikke mye til før

litt blir for mye, og det skader fuglene mer enn de fleste er klar over.

Brød er tomme kalorier for fugl. Særlig vinterstid når fuglene trenger å holde kroppstemperaturen oppe, er brødmating ikke ideelt.

Ernæring for plantespisende vannfugl

Hos fugler flest er fett en langt viktigere kostingrediens enn proteiner og karbohydrater. Høyt inntak av de to sistnevnte forstyrrer individets metabolisme. For å nyttiggjøre seg kalsium fra de grønne vannplantene trengs det tilstrekkelig inntak av vitamin D, og her kommer det store problemet.

Ved for proteinrik kost (som brød)

øker behovet for vitamin D mer enn det fuglen klarer å ta til seg, og fuglen får *hypovitaminosis D*, altså D-vitaminmangel. Skjelettet vokser raskere enn normalt, og uten tilstrekkelig med vitamin D blir opptaket av nødvendig kalsium for lavt.

Dette resulterer i at de ytterste håndsvingfjærene begynner å vokse før det ytterste vingeknokkelledet er ferdig dannet. Leddet vrir seg utover, og fjærene blir tynne og pistrete.

Vinkelvinge

De ytterste håndsvingfjærene henger ned eller stikker ut i vinkel fra kroppen. Dette kalles *vinkelvinge*, og er et velkjent problem hos oppdrettere hvor kosten ofte

består av proteinrikt kraftfôr. En fugl med vinkelvinge får reduserte flygeferdigheter, og i mange tilfeller blir slike individer ute av stand til å fly. De blir lett offer for predatorer, og lever derfor ikke lenge i naturen.

Her er det svært viktig å være klar over at det ikke er kun disse fåtallige individene med vinkelvinge som er feilernærte. Man kan regne med at alle individer i området er feilernærte, selv om kun noen få (eller ingen) utvikler synlige symptomer. Flere hanner enn hunner utvikler vinkelvinge. Vanligvis rammes, av ukjente årsaker, venstre vinge, men vinkelvinge kan også ses på begge vinger, eller, mer sjelden, kun på høyre vinge.

Det antas at vinkelvinge også kan være genetisk betinget, men det er i tilfelle svært uvanlig. Vinkelvinge et nesten alltid et resultat av feil kosthold. Ved større oppdrettsanlegg kan opptil 100 prosent av ungfuglene utvikle vinkelvinge. Ute i naturen, altså hvor det ikke mates, er vinkelvinge nesten ikke forekommende.

En annen lidelse forårsaket av samme type feilernæring er perosis, en beinlidelse som resulterer i deformerte haseledd.

Junk er aldri bra

Vi vet at junk food ikke er sunt i lengden, og det gjelder selvsagt også hos fugler. Brød er ikke bare brød, men selv om grovt brød er langt bedre enn hvitt er det uansett junk for vannfugl. Og hva er vitsen med å gi fuglene noe de ikke har godt av, når de finner langt bedre mat på egen hånd?

Andre ulemper

Mating av vannfugl fører også med seg en rekke andre ulemper så vel for individene som for omgivelsene.

Jo mer du mater, desto flere ender vil komme. Den eneste hjelpen brødmatinga gir er altså at det kommer flere individer enn det som er naturlig for biotopen. Fordi det er spesielt stökkender, gress og svaner som responderer på matinga risikerer andre arter å fortrenses. Overpopulasjon er altså en negativ effekt av matinga.

Overpopulasjon øker også risikoen for smittsomme sykdommer. I New York døde 2 000 stökkender og rødfotender av en virussykdom for noen år siden. Hundrevis av ender døde av botulisme ved en matingsplass. Dette resulterte i et forbud mot mating av vannfugl. Man registrerte også en betydelig nedgang i antall rotter

I Storbritannia og Nord-Amerika er det mange steder strengt forbudt å mate vannfugl. *Keep wildlife wild*, heter det.

etter at forbudet trådte i kraft.

Det er vanlig å tro at mating av vannfugl er viktig i den kalde årstiden. Men det er å gjøre fuglene en bjørnetjeneste. Vannfugl er trekkfugler, og skal til andre strøk om vinteren. Mating av ender medfører at mange individer foretrekker å bli så lenge det er (dårlig) mat å få. Vannfugl kan dog fly over store avstander, så muligheten for at de skal finne mer naturlig mat et annet sted er stor. En frisk stökkand flyr uten problemer 120 mil på en dag. Hvorfor skal man hindre den naturlige trekkatferden ved å gi dårlig mat?

Fra å være nokså sky overfor mennesker, blir dessuten vannfugl som mates ofte aggressive og mister noe av sin naturlige skyhet og atferd.

Dårlig vannkvalitet

Fordøyelsessystemet hos plantespisende vannfugl er tilpasset grønne planter, som i utgangspunktet er vanskelige å bryte ned. Kråsen er ekstra stor og kan inneholde mye grus og sand som hjelper til med å male plantene til en graut. Cellulosen brytes ned i den ekstra lange blindtarmen (cecum).

Brødmat, derimot, er lett fordøyelig. Maten passerer tarmsystemet i rekordfart. Fuglene spiser derfor mer enn normalt, og ergo skiter de desto mer. Dette bidrar til dårligere vannkvalitet og økt risiko for oppblomstring av alger.

Keep Wildlife Wild

Østensjøvannet er et naturreservat, ikke en bypark. Fuglene ved vannet bør gis anledning til å leve et naturlig liv, uten tilførsel av junk food. Fuglene vil ikke forsvinne hvis vi stopper å mate dem. Barnefamilier og andre besøkende vil få anledning til å se fugler med naturlig oppførsel i sitt naturlige miljø. Forhåpentligvis vil også andre vannfuglarter komme til vannet hvis vi slutter med å favorisere stökkender.

Ducks Unlimited er en av verdens største aktører innen bevaring av våtmarker. På sin nettside skriver de: *Ducks Unlimited does not recommend feeding wild waterfowl.* Brodhead Watershed Association deler ut buttons til barn: *Duck Patrol. Don't feed the ducks!*

Av hensyn til fuglelivet og vannkvaliteten ved Østensjøvannet bør matinga av vannfugl opphøre.

Markeringsgjerdet ved vannet

For å begrense ferdsel helt ut i de slitasjeutsatte våtmarksområdene satte kommunen i fjor opp gjerder. Meningen var å vise publikum at det ikke er ønskelig med

ferdsel lengere ut, og særlig ikke i fuglenes hekketid. I det alt vesentligste har dette blitt tatt godt imot av publikum, men noen var tydeligvis ikke særlig fornøyd.

Ved juletider ble taugjerdet kappet ned en rekke steder, trolig av personer som ville ut på isen. Det er leit å oppleve slikt og vi håper vi slipper gjentakelser.

Markeringsgjerdet ble kuttet på flere steder, her litt vest for lekeplassen. Foto: Leif-Dan Birkemoe, 27.12.2016.

Mandarinand – en fargerik gjest

En kort periode i midten av april hadde Østensjøvannet besøk av en meget fargerik gjest; en mandarinand (*Aix galericulata*). Etter hvert som kunnskapen om visitten spredte seg, førte besøket til stor oppstandelse og fotografene strømmet til vannet.

Tekst Tore Nesbakken // Foto Svein Walther Hiis

Mandarinand er en mellomstor and og hannens fargeprakt gjør at den ikke kan forveksles med noen annen art. Foto: Svein Walther Hiis, 17.04.2017.

Innført til Europa fra Øst-Asia

Mandarinand er en mellomstor and og hannens fargeprakt gjør at den ikke kan forveksles med noen annen art. Arten hører opprinnelig hjemme i Øst-Asia hvor den engang hadde en vid utbredelse. På grunn av habitatødeleggelse og eksport av levende fugler til andre deler av verden, er bestandene nå kraftig redusert. Den er i dag nesten like vanlig i Europa som i sitt opprinnelige utbredelsesområde. Allerede på 1700-tallet ble den innført i England som parkfugl. Siden tidlig 1900-tall har den forvillet seg og forvillte bestander hekker i dag også i flere andre europeiske land.

En fremmed art for Norge

I århundrenes løp er en rekke fuglearter, kanskje først og fremst andefugler og gjess, blitt innført til Europa som parkfugler eller til oppdrett. Rømlinger fra slike bestand kan påtreffes vidt omkring, også ved Østensjøvannet. Eksempler på slike arter observert ved vannet i tillegg til mandarinand, kan være stripegås, moskusand og den – for besøkende ved Østensjøvannet – velkjente rustanda. Som innført av mennesker til vår del av verden regnes disse som fremmede arter. Til forskjell fra en annen innført gåseart – kanadagås – utgjør

imidlertid artene nevnt over neppe noen trussel mot opprinnelige norske arter.

Ikke-spontane arter

Blant ornitologer og fuglekikkere har en slik rømling, en såkalte ikke-spontan art, ikke like høy status som når en art har tatt seg fra Afrika, Asia eller Amerika på egne vinger. Mandarinandas besøk vakte nok sånn sett adskillig større begeistring og opphisselse blant fotografer enn blant ornitologer. Uansett – et nytt eksempel på at det stadig kan dukke opp noe nytt og spennende ved vannet.

Barnehage i randsonen

Østensjøområdet miljøpark er et fantastisk nærområde som benyttes av alle aldersgrupper. Både skoler og barnehager er flittige brukere.

Av Amund Kveim

I forbindelse med nødvendig rehabilitering av Bogerud gård barnehage planlegges det nå bruk av midlertidige lokaler i gamle Bogerudheimen, i Bogerudveien 15. Bygningen har stått tom siden Barne- og ungdomspsykiatrien flyttet ut for en tid tilbake. Dette vil dessverre

medføre økende forstyrrelser i et av de fredeligste områdene i miljøparken.

Bygningsmassen er for øvrig senere planlagt revet og erstattet med boliger, noe som også vil være svært uheldig. På mange måter er utbygging her like uheldig som den foreslåtte utbyggingen

av Eterfabrikktomten. Østensjøvannets randsoner er svært viktige og det er få gjenværende naturområder med lite menneskelig ferdsel og forstyrrelser.

Vi oppfordrer til bruk av miljøparken, men ber samtidig om at det hele tiden tas hensyn.

Miljøparken grenser mot Bogerudveien 15 og utbygging vil være svært uheldig. Foto: Leif-Dan Birkemoe, 26.04.2016.

Hva er et navn?

Det finnes forvirrende mange arter - dyr og planter, sopp og mikroorganismer. Den som er opptatt av å lære seg hva artene heter, vil fort merke at dette med navn er et morass av problemer.

Tekst Morten Falck, morfalc@online.no

Hva er en øyenstikker - og stikker den virkelig øyne, slik navnet sier? Det finnes fortsatt folk som tror det. Men Shake-speares Julie skjærer elegant igjennom og sier: "Det som vi kaller rose vil duften like søtt med annet navn." Slik blir forvirringen spredt som tåkedotter av forstandens klare lys: det er den virkelige Romeo som er verd å elske, mens navnet Romeo bare er en tom skygge.

Tårnseiler

Vi som nå begynner å bli gamle (!), kan ennå huske den tida da det het tårnsvale, og ikke tårnseiler. De av oss som var litt skolert, visste likevel at det var seilere disse fuglene var. Navnet gjorde ikke fuglen til en svale. Kanskje forvirringen navnene skapte blir tydeligere hvis vi går over til å se på de virkelig små, til insektene.

Insektene har alltid vært små

Det er ikke så underlig. For insektene har alltid vært små, og for overhodet å kunne

se dem har vi til alle tider trengt forstørrelsesglass, briller, lupe eller aller helst et godt mikroskop. Det er forklaringen til at insektene er så dårlig utforsket, i motsetning til f. eks. pattedyr og fugler, som er store, eller gjør seg større enn de er med fargerike fjær.

Lenge kan de leve også - tenk bare på skilpadder og papegøyer! Mens rekorden den andre veien må innehas av døgnfluene. For et navn! Det forteller liksom at de lever bare et døgn! Med et voksent stadium på noen timer må de sannelig kjøpe seg - og ikke sitte der i sivet og drømme!

Døgnfluene er ikke engang fluer

Men navnet - holder det hva det lover? Nei, nei, det er galt og bare galt. Døgnfluene er ikke engang fluer. De er en egen og ganske liten orden. I Norge bor det bare 44 arter. Men som andre insekter, lever de ett (eller et par) år. Om de bare hadde levd et døgn, ville de jo ikke rukket

å formere seg! Hvordan skulle de da ha klart å oppfylle Jorden, og ha larver i alle tjern? De ville ikke engang hatt tid til å slukke lyset før parringsdansen startet! Nei, de er ingen stor orden i insekt-sammenheng. Men de er derimot en ganske gammel orden, som en gang fløy sin flagrende flukt gjennom urtidens sumper, der panserpaddene så vidt hadde stukket hodet opp av vannet og snappet begjærlig etter de små, flagrende lekkerbisknene.

Har du sett kjevene til en øyenstikker?

Panserpaddene ville forresten møte sterk konkurranse fra øyenstikkerne, som også er en svært gammel dyregruppe. Som alltid har det gamle vært nytt - og øyenstikkerne var nye da de svirret fram og tilbake over karbontidas sumper. Men det hjelper ikke, de stikker ikke i øynene. De stikker i det hele tatt ikke, for selv om de er ganske glupske rovdyr, så har de ingenting å stikke med. Øyenstikkerne fanger byttet sitt mellom de hårete beina, og så bruker de munnen til å bite det i stykker så det kan fortæres. Har du sett kjevene til en øyenstikker? Vær glad for at du er et stort dyr!

Ingenting med stein og mudder å gjøre

Steinfluer og mudderfluer er to grupper som deler skjebne med døgnfluene. De har ingenting med stein og mudder å gjøre - og de er slett ikke fluer. Ikke har de noe særlig med hverandre å gjøre heller. Har du aldri hørt om noen av dem, sier du? Nei, men de finnes der ute i naturen rundt oss likevel - med adskillige arter, selv om de er små grupper i insektsammenheng.

Artsdatabanken

De siste årene har det pågått et kjempearbeid med å gi flest mulig arter norske navn. Dette sisyfos-arbeidet (for det kommer stadig nye arter i tillegg, som kan

ødelegge balansen og rive opp et gjennomtenkt system av navn!) har skjedd i regi av Artsdatabanken. Men biologene har hele tida etterstrebet å lage brukbare navn på «sine» arter. Gjerne i forbindelse med større oversikter over antall arter. Sist var det vevkjerringene som sto i fare for å miste navnet sitt.

Åtte bein

Ekspertene var enige:

Kutt ut det uforståelige navnet vevkjerring, og la dyrene få hete langbein!

Sier du at du ikke vet hvordan en vevkjerring ser ut heller? Det er du dessverre ikke alene om. Men forestill deg en ert, eller en bønne, med åtte lange, tynne bein - da har du et slags bilde av den. Åtte bein - da er den ikke noe insekt, sier du kanskje. Bravo! Svarer jeg, det er riktig: Vevkjerringene er i slekt med

edderkoppene, de har åtte bein og en kropp som ikke er innsnørt, de har ikke vinger og kan ikke fly. Ikke kan de lage silke eller spinne noe nett heller.

Fullstendig harmløse

For oss mennesker er vevkjerringene fullstendig harmløse. De spiser små dyr der de bor nedi gresset, blant pinner og rusk, dyr som er for små til å forsvare seg mot en ert! De rydder vekk plantedeler, biter av sopp og urter, og gumler i seg små kadavre og annet avfall. Og hva med døde insekter? Vevkjerringene er med på å ete dem! På den måten fyller de en viktig rolle i naturen.

Små kjerringer som sitter ved veven

Når de går omkring ser det hele ganske tilfeldig ut - kanskje de ikke har lært å

stokke beina? Det kan jo ikke være enkelt, med åtte sånne lange, tynne pipestilker! Så viser det seg at vevkjerringene selv har svaret på navnegåten. For når de går, så veiver det med annet beinpar fra side til side, som om de ikke ser og må ta seg for. Annet beinpar bruker vevkjerringene til å føle seg fram med, de ser ut som små kjerringer som sitter ved veven og fører skyttelen fram og tilbake gjennom renningen. Fram og tilbake - dunk dunk - att og fram! Unga må ha klær, båten må ha seil!

Andre folk ga dem navn som hadde med høying å gjøre. På dansk heter de *mejere*, på engelsk heter de *harvestmen*. Mot så solide, folkelige navnetradisjoner er Langbein lite å stille opp. Vevkjerringene heter fortsatt vevkjerringer. Hvis du ser på dem, kan du forstå hvorfor.

Vevkjerringene (*Opiliones*) er i slekt med edderkoppene, de har åtte bein og en kropp som ikke er innsnørt, de har ikke vinger og kan ikke fly. Foto: Bruce Marlin - Own work: wikimedia commons

Dagpåfugløyse. «Er dette en fugl? - Nei, men så er det ikke sommer ennå heller!». Foto: Leif-Dan Birkemoe, 25.04.2017.

Johan Ellingsen fra Beitepatruljen hos Norges Vel representerte den profesjonelle del av bråtebrenningen.

Bråtebrenning – bedre beite

Bekkasinmyra, et jordstykke på østsiden av Østensjøvannet, ble av Østensjøvannets Venner ryddet for trær og kratt i 2010. Allerede i 2011 beitet storfe på området, og dette har fortsatt i årene etter. Det store spørsmål var om det gamle åkerlandet fra den tid jordstykket ble driftet av Østensjø gård ville vise seg å ha gode vekstvilkår for gress. Hva skjulte seg i frøbanken?

Tekst og foto Leif-Dan Birkemoe

Stubbebryting

Selv om området stedvis har hatt gode vekstvilkår har visse deler hatt mindre god utvikling. Oppslag fra trær og busker har blitt klippet ned, ikke minst ved hjelp av elever fra Østensjø skole som har adoptert Bekkasinmyra. I 2014 organiserte Fylkesmannen stubbebryting, et tiltak med godt resultat for å redusere oppslag fra røtter. Beitesesongen 2016 viste bedring, men ikke slik at førtilgangen var tilstrekkelig for hele beiteperioden.

Beitepatruljen

Det er Beitepatruljen hos Norges Vel som står for utvelgelse av art storfe og valg av leverandør. Østensjøvannets Venner har påtatt seg beitekontrollen i sesongen. På en befarings med Beitepatruljen ble det i mars besluttet å forsøke bråtebrenning på en del av Bekkasinmyra.

Begrenset bråtebrenning

Østensjøvannets Venner, i samarbeid med Beitepatruljen hos Norges Vel, gjennomførte onsdag 29. mars en begrenset bråtebrenning på Bekkasinmyra. Avbrenningen av tørt gress ble foretatt mens det fortsatt var frost i bakken. Formålet var å bedre beiteforholdene for storfe som vi venter i løpet av våren.

Forbudt

Bråtebrenning er som kjent forbudt i Oslo, men de nødvendige tillatelser var innhentet i dette spesielle tilfellet. Brannvesenets alarmsentral var forhåndsvarslet og publikum ble varslet ved oppslag langs turveien.

Under kontroll

I løpet av et par timer ble gresset tent på i soner slik at området det brant i var sterkt

Bråtebrannen ble utført på den nordre delen av Bekkasinmyra. Det var vanskelig å få hele jordstykket jevnt avbrent fordi det fortsatt var frost i bakken.

begrenset. På den måten var ilden under kontroll hele tiden. Det viste seg at det slettes ikke var enkelt å få det til å brenne i ønsket omfang. Frost satt i bakken samtidig som gresset var stedvis vått. Straks det tørre gresset var brent, sluknet ilden.

Spirte grønt

Allerede fjorten dager etter brenningen spirte det grønt. Skillet mellom brent og ubrent var tydelig. Ingen tvil om at bråtebrenning har merkbar effekt! Så får vi håpe at storfeet synes det blir godt sommerbeite!

Fakta:

- Bråtebrenning er en gammel måte å rydde jord på. I våre dager brukes begrepet om oppbrenning av skogavfall på rydningsland, tørt gress, tørre kvister og annet hageavfall.
- Også kjent som svebrenning, svedjebruk, svibruk.

Kilde: Store norske leksikon.

Trær og busker må vike når dugnadsgjengen slår til!

Dugnadsgjengen har siden forrige nummer av Sothøna gjennomført flere prosjekter som synes godt i Østensjøområdet miljøpark.

Tekst Finn Arnt Gulbrandsen // Foto Leif-Dan Birkemoe

Rehabilitering av Påskeøya som ligger rett ut for Bølerbakkens utløp. En råk ble skåret ut på øyas fire kanter. En rørlense ble lagt ned mellom to stokker på hver side for å få tilstrekkelig oppdrift. To-tre dugnadsdager måtte til før hele øya var ferdig. Ideen til konstruksjonen ble utviklet av Johan Mollatt. Fra venstre: Per Arne Holt, Johan Mollatt, Andreas Petter Jensen og Dagfinn Karlsen. Foto: 14.03.2017.

Tynning på Sjøli

Høstsemesteret 2016 ble avsluttet med å tynne ytterligere i overgangen mellom engpartiene på Sjøli og skogen i nord. En del større osp ble fjernet sammen med fjorårsskudd. Samtidig fikk vi avsluttet arbeidet med siktlinjer. Fra benken på Sjøli kan man nå nyte utsikten mot syd over Østensjøvannet. Det ble felt flere store bjerker og en gran. Siktlinjene er beskrevet som ønskelig i «Forvaltningsplanen for Østensjøområdet Miljøpark». De ble etterlyst av juryen i «Nordic Green

Space Award»*. Det er blitt et nydelig skue utover vannet fra den nevnte benken.

Rydding på Bogerudmyra

Dugnadsgjengen fortsatte med rydding av kratt på Bogerudmyra der det er lagt vekt på krattfjerning rundt de rødlistede stautstarr- (VU) og tuestarrforekomstene (NT). I tillegg er fjorårsskudd fjernet fra kjempestarrforekomsten (EN)** lengre nord på Bogerudmyra.

Dekningsgraden av trær og kratt skal være rundt 30% iflg. forvaltningsplanen.

Samtidig må det nevnes at i 2016 ble påvist en ny forekomst av kjempestarr ved gangbrua fra parkeringsplassen.

Fjerning av fjorårsskudd

Foreningen ØX og dugnadsgjengen har fjernet fjorårsskudd på tidligere kratt-ryddete øyer. Skuddene ble lagt på tidligere rehabiliterte øyer som trenger påfyll årlig da kvistene som ble lagt i bunnen dels synker i gjørme og dels blir trykket sammen. Å fjerne fjorårsskudd er meget viktig fordi flere fuglearter liker

Dugnad på Bogerudmyra omfattet felling av bjerketrær. Fra venstre: Ole Nielsen, Kari Hustvedt, Hans Petter Jensen, Lise Johansen, Kjell Maalø, Andreas Jensen, Grete Edholm, Anne Helland, Jens Sigurd Are, Dagfinn Karlsen, Egil Strøm fra Statens Naturoppsyn (SNO) og Per Arne Holt. Foto: 24.01.2017.

åpne hekkplasser. Nøkkelarten hette-måke profiterer på dette. Artens aggressive adferd gjør at den beskytter hekkplassene mot inntrengere. Dette er en stor fordel for andre hekkende fuglearter.

«Påskeøya» rehabilitert

«Påskeøya», som ligger rett ut for Bølerbakkens utløp, ble i mars rehabilitert. En råk ble skåret ut på øyas fire kanter med motorsag og en gammel issag. Rørlenser fra utløpet i nord etter at Damhuset gjorde denne innretningen overflødig, ble tilpasset og lagt ned mellom to stokker på hver side for å få tilstrekkelig oppdrift. To-tre dugnadsdager måtte til før hele øya var ferdig. Ideen til konstruksjonen ble utviklet av Johan

Mollatt og godkjent av Fylkesmannen. Nå er det plass til mange hekkende hettemåker, forsikret Johan.

Øyene på vestsiden

Foreningen ØX har også gjennomført ytterligere tynning på en av øyene på vestsiden. Kvisten ble kjørt vekk av dugnadsgjengen eller kvernet til flis som ble levert til aktuelle brukere. Dette ble gjort i en storstilt, siste dugnad før 1. april. Her fikk man hjelp av Statens naturoppsyn og Tommy Kristoffersen fra Abildsø gård. Senere ble felte trestammer kjørt bort.

Dugnadsgjengen har også hjulpet til på «ÅPNE DAGER» på *Besøkssenter våtmark Oslo – Østensjøvannet*, og med å forberede en ny utstilling på senteret.

Kari Caracchi med et fange kvist på kanalen fra Bogerudmyra. Det er viktig å sortere vekk de røde sibirkornellene som trolig er brakt inn på myra av fugler. Vegetasjonen er tynnet ned til rundt 30 % slik forvaltningsplanen foreskriver. Foto: 21.03.2017.

* Nordisk prestisjefyllt parkpris som Oslo kommune vant i 2015 for sin skjøtsel av Østensjøområdet Miljøpark. Samarbeidet med Østensjøvannets Venner ble fremhevet i begrunnelse for at kommunen vant prisen.

** Rødlistede arter (enkelt sagt, truede arter i Norge) = RL. Kategorier: RE – Utdødd i Norge. CR – Kritisk truet, EN – Sterkt truet, VU – Sårbar, NT – Nær truet.

3 på seljekvist

Slekta *Bombus*, humlene, er blant dei aller mest hardføre biene.

Blant humlene igjen er nokre tøffe nok til å avslutte vinterdvalen ekstra tidleg, mens få vekster blømar.

Men seljebloomane spring tidleg ut på naken kvist og serverer desse hardhausane nektar og pollen.

Til takk blir selja pollinert. Her er tre av dei tidlege ved Østensjøvannet.

Tekst og foto Øystein Wangen

1. Markhumle, *Bombus pratorum*, er små og kjappe, og svært effektive bringebær-pollinatorar.
2. Kjem du for nær trehumla, virrar ho nærmast hypnotisk fram og tilbake framfor ansiktet ditt. – Og namnet? *Bombus hypnorum*.
3. Mørk jordhumle, *Bombus terrestris*, er ein relativt ny art i Norge, og i rask utbreiing. Den blir brukt som pollinator i veksthus.

Markhumla, *Bombus pratorum*, er blant dei minste av Norges 35 humleartar; dronninga er berre vel halvannan centimeter lang, arbeidarane og hannane enda mindre. Ho er lett å kjenne med gult krageband og raudoransje bakende. Særleg bakenden er ei dronning verdig. Markhumla legg bolet sitt på eller nede i bakken, ofte i gamle musbol, eller ho tar over ei fuglekasse. Inne i husvegger går det også greitt. Arten er vanleg over heile landet opp til skoggrensa. Forutan selje er bringebærblomar ein favoritt, og ingen pollinerer bringebæra di meir effektivt. Det går unna når markhumlene fer mellom slike små blomar.

Trehumla, *Bombus hypnorum*, er karakteristisk med sitt store, gulbrune felt

på ryggen og sin lyse bakstuss. Trehumle-dronninga er mellomstor, knappe to centimeter. Namnet har ho fått fordi ho ofte byggjer bol i hulrom i tre, men trehumla etablerer seg også gjerne i ein husvegg eller ho okkuperer ei fuglekasse. Humler har stort sett tillitsfull atferd, men akkurat trehumla har litt kortare lunte: Kjem du for nær bolet, rusar ho ganske hypnotisk hit og dit framfor ansiktet ditt; dette er plassen vår, her vil vi ikkje ha deg. Slik som markhumlene finst òg trehumlene i heile landet, opp til skoggrensa.

Mørk jordhumle, *Bombus terrestris*. Dronninga er stor, vanlegvis over to centimeter. Ho er den jordhumle-dronninga som er lettast å skilja frå andre

jordhumle-artar; kragebandet og tverrbandet på bakkroppen har som regel mørkare gulfarge enn hos dei nærmaste slektningane, og kragebandet er smalt og kort, det rekk berre ned til vengjefesta. Enkelte individ manglar krageband. Bakstussen er lys, men ikkje like kvit som hos andre jordhumler. Mørk jordhumle er vanleg i låglandet nord til Lillehammer, langs kysten nordover til Stavanger og ved Trondheimsfjorden.

Første observasjonane av mørk jordhumle her i landet vart gjort på 1950-talet, så arten er ganske ny hos oss. Den ekspanderer raskt, truleg på grunn av varmare klima. Dronningar som etablerer bol i det fri etter å ha rømt frå veksthus der arten blir brukt til pollinering, særleg av tomat, bidrar nok også.

Arten verkar svært robust; den dannar store samfunn, har flygekapasitet til å hente mat langvegsfrå og den kan bite hol på sida av djupe, rørforma kronblad og «stela» nektar som den relativt korte tunga ellers ikkje kan nå. Dette siste gjer den til konkurrent med langtunga humleartar, fleire er sjeldne, som er spesialiserte til å nå ned til nektaren i botnen av djupe kronrør.

Egglegging og ruging

Når seljebloominga er over har dei tidlege dronningane feita seg, funne bolplassar og samla proteinrikt pollen til barnemat. Så legg dronningane egg som dei sjølve befruktar med sperm lagra i dronningkroppen sidan paringa i fjor haust. Av desse blir det først arbeidarar, også dei er

hoer. Arbeidarane tek seg av barnestell, matforsyning og anna mens dronninga held fram med egglegging og ruging, berre avbroten av snarturar ut for å eta. Seinare blir også nye dronningar klekte av befrukta egg. Både abeidarar og dronningar har dermed to kromosomsett, eit frå mor og eit frå far. Men dronninga legg også egg som ikkje blir befrukta. Desse blir hannar, også kalla droner. Hannane har dermed arvestoff berre frå mora, altså eitt kromosomsett.

Humlesamfunn

Utover våren og sommaren hentar humlene næring frå, og pollinerer, ei mengd plantar: villblomar og lyng, hageblomar, frukttre, bærbusker og andre kulturvekstar. I kvart bol veks det fram

humlesamfunn med frå nokre tital til fleire hundre individ. Dei fleste av våre humleartar dannar slike sosiale samfunn. Unnataka er sju gaukhumle-artar samt fjellarten tundrahumle, desse dannar ikkje eigne samfunn men okkuperer andre humleartars bol og arbeidarar. Da blir vertsdronninga jaga eller drepen, og vertens arbeidarar forar opp inn-trengjarens avkom.

I løpet av sommaren og hausten dør gamledronningane, arbeidarane og hannane. Det betyr slutten på årets humlesamfunn. Berre nydronningane, som har hatt litt samkvem med hannane, lever vidare og finn seg lune overvintringsplassar. Der gjeld det å overleva vinteren, for «våre» tre artar til selja igjen blomar.

RINGGÅS – en sjelden gjest

Tekst og foto **Paul Fekjær**

Ringgås er en sjelden gjest ved Østensjøvannet. Den er 60-65 cm og har et

vingespenn på 120-125 cm. Arten kjennes igjen på den hvite tegningen på halsen. Ringgås hekker på den arktiske tundraen og passerer Skandinavia under trekket.

Ringgås (*Branta bernicla bernicla*) ved Østensjøvannet, Nordre Østensjø 19. mars 2017. Foto: Paul Fekjær.

Den trekker forbi og har tidspress for å hekke under den korte snøfrie perioden. Trekker gjerne i store flokker i uregelmessige og bølgende former. Den hekker gjerne i kolonier ofte sammen med ærfugl. 3-6 egg legges i juni og ruges ca. 25 døgn av hunnen og de er flyvedyktige etter ca. 6 uker.

Underartene *bernicla* (Russland, trekker gjennom Østersjøen og NV Europa) og *hrota* (Svalbard, Grønland, passerer Island og norskekysten på vei til Danmark og De britiske øyer) kan sees i Norge.

Kilder:

- Norsk fuglehåndbok. Bentz/Génsbøl.
- Gyldendals store fugleguide. Svensson/Ree.
- Branta bernicla bernica

Isens tykkelse

Tekst og foto **Leif-Dan Birkemoe**

Vinteren 2016-2017 kunne oppvise gode isforhold fra den la seg permanent for sesongen rundt 15. november. Men hvor tykk ble isen på det meste?

Fiskeres boring av pilkehull ga flere svar. Allerede i januar fortalte isfiskere om en tykkelse på 30-40 cm. Ved å måle i hullene er det ganske riktig at isen varierte i tykkelse avhengig av hvor man fisket. Etterprøving viste at 33 cm var vanlig, i alle fall på vestsiden sør for Sjøli og Tallberget 30-40 meter fra land. Her var vanndybden ca. 2,80 meter.

Rehabilitering av «Påskeøya» et stykke utenfor Bølerbakkens utløp gjorde det nødvendig å lage en råk. Med ekstra langt

sagblad indikerte det en tykkelse på 30-35 cm. Det ble også skåret isblokker som ble tatt opp og målt eksakt. På vestsiden av «Påskeøya» var tykkelsen ca. 28 cm, mens den på østsiden mot land var ca. 18 cm. Altså en variasjon på 10 cm. Det kan ikke være annen forklaring enn at jo nærmere man kommer bekkeoset, jo mer bevegelse blir det i vannet og derav tynnere is. Det er en påminnelse om at ved bekkeutløpene er isen langt tynnere enn lenger ut.

En vesentlig årsak til at isen ble rundt 35 cm i vinter, til tross for moderat kulde, var lite snø på isen. Snø isolerer. Den gang man brukte isblokker som kjølelementer ble snøen feil vekk fra de steder man ønsket å skjære is.

Dette er en isblokk skåret ut på kanten av «Påskeøya» mot vest. Blokken har en tykkelse på 27 cm. Foto: 10.03.2017.

Barndomsminner Livet rundt Østensjøvannet for 100 år siden

For 100 år siden var det få som søkte til Østensjøvannet for rekreasjon og naturopplevelser slik vi bruker området i dag. På gårdene var det full virksomhet, noen prøvde lykken med å fiske eller jakte for matauk og dagarbeidere skar is på vinteren etter oppdrag for de om eide vannet. Og en og annen forsker var sikkert ute etter å finne noe nytt å berette om. Nesten alle var der i næringssammenheng, med unntak av en kategori, nemlig barna.

Av **Leif-Dan Birkemoe**

«Johan-Langen» hadde en liten hytte bak en stor stein nede ved vannet, skriver Ole Bjune. Det kan ikke være annet enn steinen på nedsiden av almetreet helt i sør på jordene til Østensjø gård. For 100 år siden var neppe treet der, men kanskje et annet tre. Foto: Leif-Dan Birkemoe, 17.03.2017.

Vi hører om barn som badet og svømte i vannet, lekte i sivet og dykket under torven. De som skrev ned minner fra barndommens rike rundt Østensjøvannet forteller om en tid som var ganske annerledes. Selv om opplevelsene var forskjellig har heldigvis vannet og området til nå bevart mye av det samme. Det mente i alle fall Ole Bjune (1908–2001) som i 1984 i St. Hallvard nr. 4 1984, medlemsbladet til Oslo bys vel, skrev en artikkel om minner fra barndommen ved Østensjøvannet. I hele sitt liv var han bosatt her og kjente området. Vi må nok utdype litt her og der for å forstå hva han siktet til ved omtale av hendelser som fant sted for 100 år siden.

Lang skolevei

Det var lang skolevei til Abildsø enten man kom fra Oppsal eller Rognerud. Fra 1918 gikk veien til Østensjø. Bjune nevner badeliv og fising om sommeren, skøyter og skihopping om vinteren. Vi møttes gjerne en stor flokk nede ved Almedalen. Den mystiske, mørke gamle parken ved Østensjø gård. Her lekte vi ofte «indianer og hvit», «Store-bjørn»,

«Sinte-ulv» og «Svarte-ørn» skulle slåss om å innta selve «Indianerborgen» som var den gamle, hule almen. Siste rest av almen forsvant rundt 2000.

Veien førte gjennom Østensjøgårdene, og vi gikk på virkelig historisk grunn, skriver Bjune, det var selve oldtidsveien, etter omlegging av Østensjøveien gitt navnet Valborgs vei. Gravhaugen nede i hagen og den gamle låven på Søndre Østensjø hadde historiens sus over seg. Vi fantaserte ofte om vikingene som engang hadde gått der. Den gamle låven turte vi aldri å gå inn i. Der holdt «Lusekongen» til. Emanuel het han, en original som levde av det han fikk på gårdene rundt. De voksne sa at han var snill, men vi ungene holdt oss langt unna. På oss virket han både skummel og farlig. Og så var han jo full av lopper og lus.

«Vannpostgutta»

Gravhaugen nede i hagen hadde nok ungene respekt for. Slik Bjune skriver gikk man ikke ned dit uten følge av Haåkon Tveter selv eller en av hans døtre, de han kalte for «frøknene». Gården var ofte plaget av en gjeng med store gutter

som forsynte seg av frukten. Gjengen holdt gjerne til ved en vannpost på hjørnet av Østensjøveien og Oppsalveien, «Vannpostgutta» kalte de seg. De laget en vise om Haakon Tveter og Østensjø gård. Bjune husker bare ett vers, på melodien «Ned på Youngstorgets basar»:

*Tveters hode er blitt langt,
Av å jage denne ramp. Bort fra gård og grunn og park og skog og have.
Blir et eple tatt en natt,
Så er det helt soleklart.
At det er «vannpostgutta» som har tatt det.*

Barske badegleder

Så lenge skoleveien gikk til Abildsø, badet vi fra torva nedenfor Østensjø gård, skriver Bjune. Jenter og gutter badet på hver sine steder. Dessuten hadde vi jo aldri slik luksus som badebukse. Det var ikke så mange av jentene som våget seg uti, men nåde den gutten som ikke ville. Han ble resolutt kastet uti.

Moro var det å løpe på den gyngende flytetorva. Vi tok et hull i flytetorva et stykke fra vannkanten og stupte uti for så å komme opp ute i vannet. En ikke helt

ufarlig sport, men det gikk som regel bra, skal vi forså Bjune rett. Senere, da vi var flyttet over til Østensjø skole, bygde Oppsal Vel badehus til oss nede var Oppsalbekkens utløp, altså i vannets nordende. Her gikk Østensjøveien så nær badestedet at «damene» ble sjenert av alle de nakne småguttene. Ja, av større gutter også, minnes Bjune.

Kjøre islass

Istrafikk var det på vannet i mange år, og den lokket selvsagt oss. Stor stas var det når vi oppnådde den gunst å få kjøre et islass nedover mot byen. Men ved Etterstad måtte vi av. Da var det ikke lov for smågutter å kjøre lenger. Det hendte nok av og til at en liten kjørekar ikke mestret kjørekunsten, så det endte med en iskald dukkert.

Fiske og fangst

Både sommer og vinter fisket vi. Det var mest mort vi fikk, men den spiste vi ikke. Den gikk til kattenmat eller grisemat. Abboren derimot var god om det var noen størrelse på den. Var den for liten, så var det bare bein. Gjedda var stor og fin, vel og merke om den ikke var tatt midt på sommeren. Da smakte den leire. Vi hørte om de som fikk gjedde på både 12 og 15 kg. Ja, det skal være tatt en gjedde i Østensjøvannet på hele 27 kg.

«Sofus på flåtan» og «Damp-kjøkkenet»

I tidligere tider var fiske og jakt ved vannet forbeholdt grunneierne. Det var de som hadde retten, men den ble umulig å håndheve. «Sofus på flåtan» og «Damp-kjøkkenet» i Rognerudskogen bidro til det. Den første var før vår tid, skriver Bjune, men «Dampkjøkkenet» var ennå i virksomhet. Politiet fikk aldri has på han, men gutta på Rognerud visste hvem han var. Han fisket og røkte, så det kom sikkert mang en god røkefisk derfra.

Harry Fett på Christinedal vandret mye ved Østensjøvannet. Han har også i sine beskrivelser omtalt disse to karene, men da som representanter for det han kalte veidefolket som elsket ensomheten og innrettet seg naturlivet ved å drive et hederlig yrke med krypskyting inne i syvmilsskogen og fisket i Østensjø-vannet.

Skibakker og utstyr

Skibakkene våre på jordene rundt vannet var det mange av. Den eldste vi visste om var «Helmenfana». Dette navnet må skrive seg fra Helmen-familien, eier av Søndre Skøyen gård fra 1890 til 1913 som eide jordene ned mot vannet i nord. Så var det «Vassenga» trolig bakken ned fra Oppsal terrassehus mot Østensjøveien som i dag har samme navn, «Bratta» et jordstykke på Østensjø gård ikke langt fra Almedalen og flere. Vi regnet i bakke-rekorder da også. Når hopplengdene kom opp i 12-15 meter, med nedslag slik som Bergendahl og Telemarkssving på sletta, ja da var jubelen hørbar, kan Bjune berette.

Utstyret var enkelt. Det var furuski, ofte hjemmelagde, med fettlærsbindinger og strammeapparat. Senere, når vi ble større, fikk vi hickoryski. Smøringen besto av parafinvoks eller bare talglys, og det rakk langt. Senere hadde vi «stor-bakke» i Skrabben, i skråningen nedenfor den tidligere husmannsplassen, bevart i dagens veinavn. Det årlige skolerennet ble holdt der. Det var vår «Holmenkolldag». Rognerudbakken må også nevnes.

Verdensmester

Isen la seg, den gang som nå, tidlig på høsten. Da kunne Oskar Mathisen som verdensmester på skøyter komme til vannet for å trene. Han hadde lengde-løpsskøyter med støvler. Selv hadde vi bare de gamle «snuteskøytene» med remmer eller hyssing. Senere fikk vi skruskøyter, mens de «store gutta» hadde lengdeløpsskøyter uten støvler. «Blikk-spannskøyter» kalte vi de.

En fast foreteelse første søndagen isen var sikker, var slagsmålet mellom Abildsø- og Østensjøgutta. Tradisjonen ble holdt i hevd i mange år, men bare den ene dagen. Resten av vinteren var det fryd og gammen, skal vi tro Bjune.

Travløp

Aker Travklubb holdt også travløp på isen et par år. Da hadde vi unger beste plass på «gratishaugen» i lia på Oppsalsiden, det vi vel i dag kaller Oppsalskrenten. Vi kan legge til at slik var det når isen på Frognerkilen ikke var sikker, banen på Etterstad ikke god nok og travbanen på Bjerke ennå ikke anlagt. Østensjøvannet var et sikkert alternativ.

Bussrute

En av de første bussrutene i Norge gikk fra Etterstad til Nordby-kafeen. Da kom den ikke lenger, for bakken ble for bratt. Det var en ordentlig «tarmrister» med kompakte gummihjul. Bussen var smal og høy, og gul med rødt skilt. På grunn av fargen fikk den snart navnet «Smør-kassa». Ikke sjelden hendte det at den kom for langt ut på veikanten og havnet i grøfta. Spesielt huske jeg en gang far skulle med bussen, skriver Ole Bjune. Vi sto oppe på gårdsplassen og så den komme. Far ropte inn og spurte om matpakka hans var ferdig, men før han fikk svar, hadde bussen gått rundt og havnet ute på jordet med hjulene opp. «Nå haster det ikke mor», sa han, «bussen kommer ikke til å gå på en stund likevel». Nordby-kafeen, noe ombygd, har i dag adresse Østensjøveien 148. Den gang gikk det trapp opp til kafeen.

Veibelysningen i Østensjøveien kom tidlig, skriver Bjune. Parafinlykter var i bruk helt til 1916-17. Lyktetennener kom som klokka med den lille stigen sin hver kveld. Utpå natten ble de slukket igjen. Bare i den mørkeste tiden brant de til om morgenen.

«Johan-Langen»

Det var plass for originaler også den gang. «Johan-Langen» var en av dem. Det egentlige etternavnet hans visste ingen. Han hadde en liten hytte bak en stor stein nede ved vannet. Tilnavnet Langen fikk han vel fordi han var så lang. Sterk var han også, og snill mot unger. Vi fikk ikke lov å være i hytta hans, for han hadde lopper og lus. Men det forbudet brøt vi ofte. Det var moro å høre på alle visene han kunne. Sang godt gjorde han og, særlig etter en flaske øl. Men da ble visene grove, og han oppførte de reneste krigsdanser for oss.

De siste årene gikk «Johan-Langen» med svart lapp for det ene øyet. Noen hadde brukt hyttedøra hans som blink. Et skudd traff ham i ansiktet, så det ene øye måtte fjernes. Da hadde han ligget fra lille julaften til tredje juledag før Anne Opsahl fant ham temmelig forkommen. Anne Opsahl var gift med Svend Opsahl på Oppsal gård. Det fortelles at Anne og Svend var meget hjelpsomme og sosialt innstilt, ikke minst overfor de som var fattige.

Venstre: Aker Travklubb holdt også travløp på isen et par år på 1920-tallet. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, Bildenr. B20030245.

Høyre: «Vannpostgutta» laget en vise om Haakon Tveter (1844-1930). Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, Bildenr. B20080059

Østensjø gård på 1920-tallet. Markene er åpne og fjøset på søndre står fortsatt. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, Bildenr. B20030084.

Postkort datert 2. oktober 1915 er fra den tiden Ole Bjune lekte i området. Vognen har påskriften "Østensjø Gård". I bakgrunnen det gamle fjøset på Søndre Østensjø foran stabburet. Bildet er tatt fra Valborgs vei, nær dagens kryss med Østensjøveien. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, Bildenr. B20080086.

Men gubben kom seg igjen, han. Det skulle mer til enn en kule til den kjempen. Utenfor hytta hans lå en fin slette som taterfølgene slo seg ned på. Da holdt vi unger oss langt unna. Men Johan så ut til å stortrives i det selskapet.

«Snipp-Møller»

Av andre originaler omtaler Ole Bjune «Snipp-Møller» som også bodde like ved vannet. Albert Møller var hans rette navn. Det fortelles at da han som ung oppholdt seg i Paris, deltok han i en tegnekonkurranse og veddet med sine kamerater om at han skulle vinne den. I så fall skulle han gå med høy snipp. Han tapte veddemål og gikk over til å bruke høy snipp og fikk kallenavnet «Snipp-Møller». Det er skrevet mye om «Snipp-Møller» fordi han ble kjent som Kristianiaoriginalen fremfor noen og er

derfor ikke bare blant Østensjøvannets karakterfolk.

«Breske-Jens»

«Breske-Jens» var en kjent skikkelse i strøket, skriver Bjune. Flere ganger i uken vandret han mot byen med sine knipper av brisk, mose og lyng, som han solgte til torgkonene. Om vinteren hentet han dunkjevler i vannkanten. «Breske-Jens» var snill, selv om han ikke var velstelt. Vi var venn med ham, han hadde så gode øyne, og han snakket så stille og fint.

Klengenavn

Alle hadde klengenavn, og navnene knyttet seg gjerne til karaktertrekk, utseende eller det riktige navnet. «Fyken» og «Snøføika» var et ektepar. Han lang og tynn, alltid noen skritt foran. Hun liten og kom skjenende etter. Begge hadde

alltid stor fart. «Pipen» hadde pipende stemme. «Konsulen» hadde sparerstokk og gule hansker. «Kruspersille» hadde krøller, og faren var gartner. «Silla» var lang med smale skuldre. «Jegern» alltid med rifle på nakken. «Smilet», ja han var blid bestandig. «Kråka» kom av Kåre, «Laffen» fra Olaf, «Labben» av Harald etc. Sjelden var noen lei for klengenavnet sitt. Det falt liksom helt naturlig inn i miljøet.

Kilder:

- St. Hallvard nr. 4 1984: I barndommens rike: Minner fra Østensjø av Ole Bjune (1908-2001).
- Bryn vel 40 år Oslo 1951. En forstad vokser frem, Harry Fett, Vårt merkelige vann, side 56.

Albert Møller (1864-1922) var xylograf, musiker og kunstmaler og bodde like ved vannet. Etter et tapt veddemål gikk han over til å bruke høy snipp og fikk kallenavnet «Snipp-Møller». Det ble hans varemerke som byoriginal. Selvportrett, Albert Møller. Utlånt av Tore Gulbrandsen.

Tilpasningsdyktige bevere i Nøklevann

Bekymringene var store for hvordan det skulle gå med beverne i Nøklevann da de måtte tilpasse seg en redusert vannstand på ca. 5,5 meter fra januar til juli 2016 i forbindelse med oppgradering av demningen ved Rustad, et tiltak Vann- og avløpsetaten (VAV) hadde fått pålegg om fra Norges Vassdrags- og energidirektorat (NVE).

Tekst Leif-Dan Birkemoe // Foto Frode Bergan

Bever ved inngangen til hytta ved Sarabråten 9. mai 2016. Foto: Frode Bergan, Høgskolen i Sørøst-Norge.

Beverekspertene

VAV med Kurt Kristoffersen som prosjektleder engasjerte beverekspertene fra Høgskolen i Sørøst-Norge høsten 2015 og ba om en vurdering av konsekvenser og skadeforebyggende tiltak for de to beverkoloniene i Sørli/Bremsrud og Sarabråten/Hareholmen under nedtappingen. Dette ble behandlet i Sothøna nr. 50, desember 2015. Den endelige rapporten om hvordan det gikk med beverne ble gjort kjent i mars 2017.

Tilpasningsdyktige

Forskerne Frode Bergan og Frank Rosell utførte innledende feltbiologiske befaringer og utarbeidet ulike tiltak for

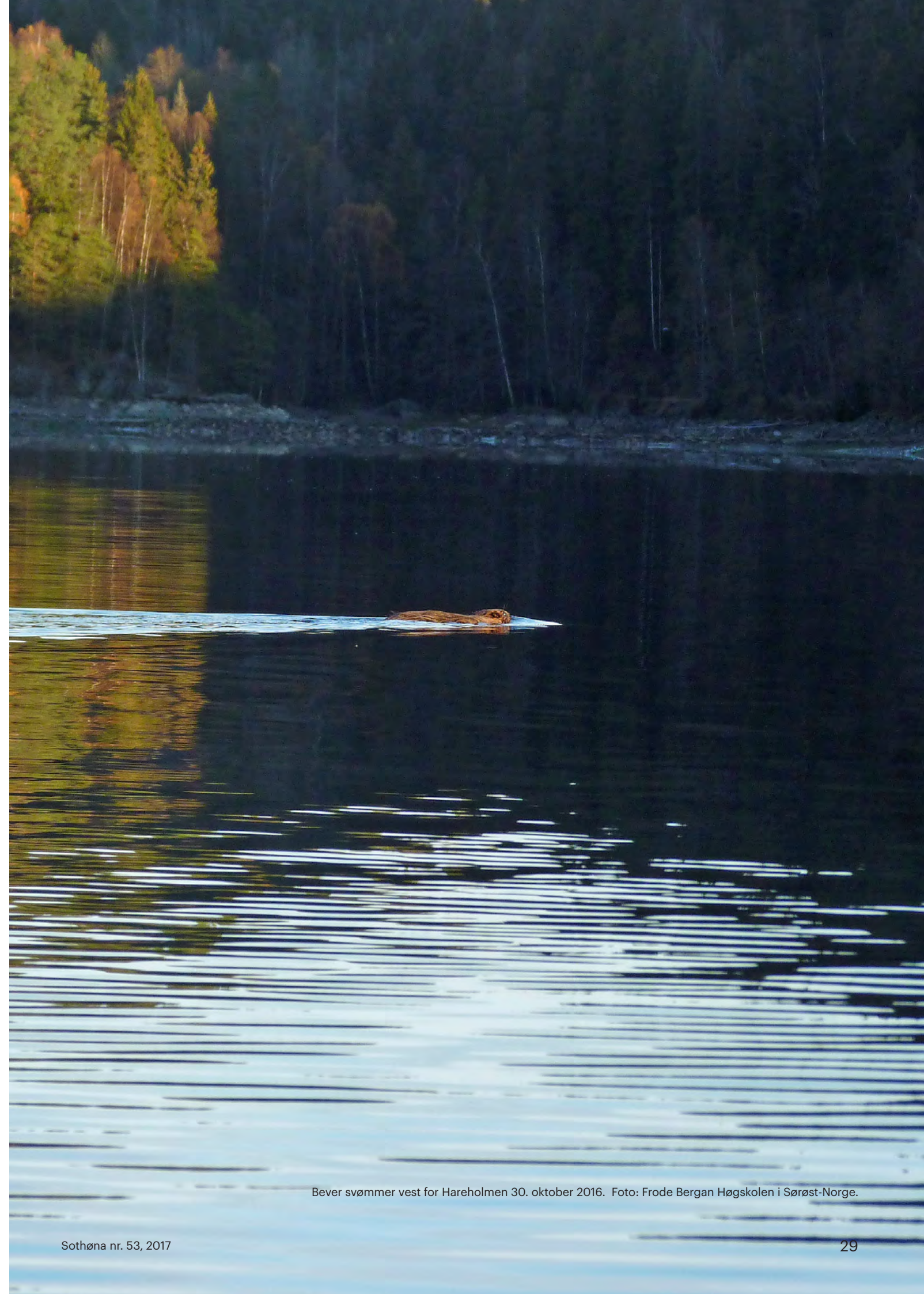
beverne i nedtappingsperioden. De to beverfamiliene ble fulgt gjennom gjentatte befaringer, og tiltak foreslått for å minske negative påvirkninger. Bevere er generelt tilpasningsdyktige til endring i vannføring og vannstand, skriver forskerne, men tilføyde at en langvarig senkning av vannstanden på hele 5,5 m allikevel ville være en stressfaktor for beverne, især når den inntreffer seint på høsten.

Antall bevere i Sørli/Bremsrud familien er trolig høyere enn det observerte antallet på 2 dyr, sies det. Ingen unger fra 2016 ble observert hos noen av familiene, og dette kan skyldes sterkt redusert vannstand.

Liten til moderat negativ påvirkning

VAV foretok foreslåtte tiltak for å bedre på bevernes situasjon gjennom vinteren. Disse bestod i foring med kvist og epler, utlegging av isolasjonsmatter samt endring av bekkeløp for å bedre tilgjengelighet til åpent vann. Disse tiltakene anser VAV for å ha vært vellykket.

Basert på befaringer og tiltak har forskerne det inntrykk at den sterkt reduserte vannstanden har hatt liten til moderat negativ påvirkning for de to beverkoloniene.

Bever svømmer vest for Hareholmen 30. oktober 2016. Foto: Frode Bergan Høgskolen i Sørøst-Norge.

Hva skal vi med naturen?

Årsmøte

ØVVs årsmøte 2017 fant sted på Oppsal Samfunnshus 29. mars.
Hele styret ble gjenvalgt med Amund Kveim som fortsatt leder. Etter årsmøtet kåserte Christian Steel, generalsekretær i SABIMA, over temaet *Hva skal vi med naturen?*

Christian Steel trakk frem den store utryddelsen av arter og viste til rapporter som fastslår at artene utryddes 1000 ganger raskere enn det som er naturlig, og ti ganger raskere enn det vitenskapen til nå har trodd. Tap av areal enten det er flatehogst, boligbygging eller industrialisering har selvforsterkende effekt. Oppfatningen om at naturen er i veien eller en trussel for utviklingen må reverseres. Christian understreket behovet for å beholde mer av naturlandskapet og viste ved flere eksempler menneskenes avhengighet av naturen. Han trakk særlig frem NOU 2013:10 Økosystemtjenester - naturens goder som synliggjør betydningen av naturen.

Christian Steel fra SABIMA holdt foredrag etter årsmøtet over temaet *Hva skal vi med naturen?* Foto: Paul Fekjær.

STØTT ØVV MED GRASROTANDELEN GJENNOM NORSK TIPPING

Fugler ved Østensjøvannet gjennom 2016

Tekst og foto Audun Brekke Skrindo

Vanlige og sjeldne arter

De av dere som benytter Østensjø-området miljøpark mye og er kjent med de vanlige artene ønsker kanskje å finne nye arter. For å finne eksempler på noen litt mer sjeldne arter er det beste tipset, som ganske mange benytter, å følge med på det som legges ut av observasjoner på artsobservasjoner.no, ØVVs egne nettsider ostensjovannet.no/biologi/fugl/ov.html, eller selvfølgelig [facebook.com](https://www.facebook.com/ostensjovannet). En annen spesialside er birdalarm.com der du kan få de aller mest sjeldne artene. Når du finner arter du gjerne vil se, så kan du bare spørre hvor det er og reise etter dem. Eksempler på slike arter i 2016 kan være tundragås, taffeland, svartehavsmåke, dvergmåke, myr-, gulsanger og sivsanger. Noen arter kan godt være vanlige for vår del av landet, men de er noen ganger lettere å oppleve i Østensjøområdet miljøpark enn ellers i regionen. Her er en liten oppsummering av hva 2016 gav oss på fuglefronten:

Ender: Det er gledelig å se på en solid forekomst av ender. Lappfiskand, bergand og taffeland er de som vi kan nevne der.

Rovfugler: Artslisten for rovfugler var uten de helt store sjeldenhetene i 2016. Det beste tidspunktet for trekkende rovfugl er gjerne litt ut på formiddagen, da varme oppvinder har kommet bedre i gang og gir rovfuglene gode trekkforhold.

Traner: Det ble satt ny rekord i antall traner med de 27 tranene som passerte over miljøparken på en og samme dag.

Måker: Svartehavsmåke på besøk 15. til 17. april var nok 2016-årets mest spektakulære sjeldenhet for Østensjøvannet.

Tyrkerdue, isfugl, vende-hals og hvitryggspett er også spesialiteter som er sjeldne.

Syngende fugler

Mange av våre kjente og kjære syngende fugler var på plass med ca. samme antall syngende hanner som tidligere år. Eksempler på disse artene er sivsipurvens

Det kan godt hende at vi undervurderer hvor mye fisk som skal til for å holde liv i våre våtmarks-fugler. Dersom hver toppdykker skal ha en slik munnfull opptil flere ganger i uka så blir det mye fisk. Her sklir en abbor ned på høykant 21. mai 2016. Foto Audun Brekke Skrindo.

5-6 hanner. Toppdykkerbestanden så også ut til å ha gjennomført en god sesong med sine 16 par (omtrent som forekomsten i april 2017).

Hele året

Blant fugleartene som er til stede gjennom hele året var det få overraskelser i 2016. Eksempler på arter i denne gruppen er skjære, kråke, stokkand, kjøttmeis osv. Disse forekom i tilnærmet forventet omfang i 2016. Ett av unntakene

er hvitkinngås som, basert på innregistrerte rapporter, forekom i noe reduserte maksimalflokker sammenlignet med tidligere år. Denne gruppen utgjør mellom 50 og 60 arter som du altså kan oppleve hele året på dine turer.

En oversikt over alle arter, deres første og siste observasjonsdag, samt største forekomst på en og samme dag er gjort tilgjengelig på foreningens nettsider.

God tur ut i miljøparken for å se på fugler i 2017!

Hva er en rødliste?

Rødlister inneholder vurderinger av *arter* eller *naturtypers risiko for å dø ut*. Det lages både en *global rødliste* og *nasjonale rødlist*er. Den globale rødlista utarbeides

av den internasjonale naturvernunionen, IUCN. Nasjonale rødlist

er utarbeides av Artsdatabanken. Det finnes to rødlist

er i Norge: En for *arter* og en for *naturtyper*. Disse oppdateres hvert femte år. Norsk rødliste for naturtyper 2011 (første og sist utgitte liste) og Norsk rødliste for arter 2015 (tredje revisjon, den første kom i 2006) har vurdert risiko for at naturtyper skal forsvinne og arter skal dø ut i Norge. Norsk *rødliste for naturtyper 2011* omfatter 80 naturtyper, hvorav halvparten (40) vurderes å være truet i dag. *Norsk rødliste for arter 2015* har ført opp 2355 arter (11 % av alle vurderte arter) som truet. Av disse er 241 *kritisk truet*, 879 *sterkt truet* og 1235 i kategorien *sårbar*. Flest truede arter finner vi blant artsgruppene biller, sopp, sommerfugler, karplanter og lav. Den største tettheten av truede *arter* er i de mest produktive delene av landet. Vi finner flest truede *arter* og *naturtyper* i skog, våtmark og i kulturmark.

Den rødlistede arten kjempestarr (*Carex riparia*) vokser på Bogerudmyra og ble under en befaringsp

Hva er en svarteliste?

Artsdatabanken utarbeider hvert femte år en rapport som gjør rede for risiko-

vurderinger knyttet til fremmede arter i Norge. Denne rapporten heter «Fremmede arter i Norge – med norsk svarteliste». Den siste rapporten kom ut i 2012. Revidert liste er varslet i 2018. På svartelista står de fremmede artene som vurderes å utgjøre høy eller svært høy økologisk risiko. Det betyr at det er stor fare for at slike arter kan ha negative konsekvenser på norsk natur. I vurderingene som ble gjort i 2012 ble hele 2595 fremmede arter vurdert. Av disse ble 106 arter vurdert å ha *svært høy risiko* og 111

Kilde:
Klima- og miljødepartementet

Mer informasjon:
www.iucn.org
www.artsdatabanken.no

Hagelupin (*Lupinus polyphyllus*) står på svartelista med *svært høy risiko* fordi den sprer seg veldig raskt. Vanligvis tar plantene opp nitrogen fra jorda gjennom røttene. Det som er spesielt med de såkalte nitrogenfikserende plantene, deriblant hagelupin, er at de har noen rotnodler med bakterier som klarer å binde nitrogenet i lufta til en nitrogenforbindelse som gjør at planten kan nyttiggjøre seg den. Hagelupin trenger derfor ikke så mye næring fordi den lager sin egen gjødsel. Det gjør at den sprer seg veldig raskt. Slik utkonkurrerer den bl.a. blåkl

Natur- og kulturkvaliteter i Østensjøområdet miljøpark

Østensjøvannet

Tekst **Tor Erik Brandrud** forsker ved Norsk Institutt for Naturforskning.
Oppdatert av **Finn Arnt gulbrandsen** vedr. rødlistearter, skjøtsel og nye observasjoner.
Foto **Leif-Dan Birkemoe**
(Dette er en fortsettelse, første del av artikkelen sto i Sothøna nr. 52).

Insektfelle ved Østensjøvannet. Det er en malisefelle som er satt opp for å undersøke områdets insektfauna. Fella samler kun opp insekter som tilfeldigvis flyr forbi. Konserveringsvæsken som benyttes består av etanol, propylenglykol og vann, og er ikke giftig. Naturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, satte opp fellen i mars 2017. Foto: 21.03.2017.

Sopp, lav og moser

Få lav- og sopparter opptrer i den åpne våtmarka. I næringsrike sivbelter og fuktenger kan en del kravfulle mosearter opptre.¹ Den tidligere rødlistede flaggmose (*Diselium nudum*) ble funnet på en leirbakke i nordvestenden av Østensjøvannet i 1964. Her finnes knapt åpne leirbakker i dag, og det er usikkert om denne lokaliteten er intakt. Viersumpskogen kan huse en artsrik soppflora, men data mangler. To uvanlige sopparter

er imidlertid registrert ved vannet. Den hensynskrevende arten seljepute (*Hypocreopsis lichenoides*), som ved Østensjøvannet vokser på gråselje er påvist langs østsiden og nordsiden av vannet, mens blånende sotgråsopp (*Lyophyllum gangraenosum*) er påvist på sørøstsiden (Arve Græsdal, pers. medd.). Det er usikkert om denne er funnet i viersumpskog eller kulturpåvirket fukteng. Ved Harry Fett dammen nord for innsjøen er denne arten registrert i fukteng/plen.

Virvelløse dyr

Insekter
Østensjøvannet er en klassisk insekt-lokalitet, der det er foretatt relativt omfattende undersøkelser.

Reservatet har en artsrik insektfauna², der blomsterfluene representerer en unik fauna i nasjonal sammenheng, med stor artsrikdom og mange sjeldne arter. *Hele 93 arter blomsterfluer er påvist*. I reservatet er det påvist 9 vann/sump-levende rødlistearter, hvorav 5 i nyere tid.

1

2

3

4

1. Muslinger fanges med hov. Foto: 12.10.2001.
2. Dammusling (*Anodonta anatina*). Foto: 12.10.2001.
3. Froskeegg i en av avrenningsgrøftene fra jordene på Østensjø gård. Foto: 19.04.2016.
4. Under dugnadsarbeid ved Østensjøvannet ble denne buttsnutefrasken blindpassasjer til Grønmo. Den fikk skyss tilbake og satt ut der den hørte hjemme. Foto: 27.09.2016.

De tidligere rødlistede øyestikkerne, armert blå vannymfe (*Coenagrion armatum*) og sørlig høstlibelle (*Sympetrum vulgatum*) er påvist, men er ikke lenger rødlistet. Det er for øvrig til sammen registrert 10 øyestikkerarter i/ ved Østensjøvannet. Videre er registrert den tidligere rødlistede vanntegen *Hydrometra gracilentia* (DM; 1970-tallet) og vannkalvene *Rhantus grapi*, rødlistet som «nær truet» (1980-tallet) og den tidligere rødlistede *Rhantus frontalis* (1960-tallet). I tillegg kommer 4 gamle, «klassiske» rødlistefunn av vannkalven *Ilybius guttiger*, nær truet, kortvingen *Omalium muensteri*, nær truet, (type-lokalitet; 3 funn i Norge), bladbillen *Donacia semicuprea*, datamangel, og billen *Thryogenes scirrhosus*, nær truet. Ifølge Münster (1921) var denne vanlig ved Østensjøvannet, men den er ikke funnet igjen i nyere tid. Da Münster fant *Omalium muensteri* ved Østensjøvannet i 1906, var det en ny art for vitenskapen,

og billen fikk navn etter Münster.*Det er også registrert andre, uvanlige arter som buksvømmeren *Sigara striata*, kortvingen *Acrotona convergens* (kun 8 funnsteder i Norge) og fuktbillen *Telmatophilus schoenherri* (knyttet til «sivbelter»). Den sistnevnte er i Norge kun kjent fra funn ved Børsesjø og Gjølssjø og Østensjøvannet iflg. artsdatabanken³. I feller i nordenden er det fanget enkelte rødlistede skog- og tørrbakkearter som sannsynligvis egentlig hører hjemme i liene mot Manglerud; løpebillen *Pterostichus quadrioveolatus*, nær truet, (levested barblandingskog) og kortvingen *Stenus ater*, nær truet, (tørrbakkeart). Soppmyggene *Phronia mutabilis* er tidligere rødlistet, *Phronia oblusa* og *Platorocyta testata* er ikke rødlistevurdert i 2015 (skogsarter), men har vært rødlistet tidligere. Det er også registrert en rekke nye arter for Norge, som nebbmunnen *Euides speciosa*, er siden funnet ved seks lokaliteter i landet.

Dansefluene *Hilara campinosensis* og *Tachydromia annulimana*, styltefluene *Telmaturgus tumidulus*, «nær truet», er siden funnet ved en annen norsk lokalitet og *Thrypticus nigricauda*, siden funnet ved 2 norske lokaliteter og parasittvepsen *Leptasis nice*. Flammegullveps (*Chrysis viridula*), sårbar, ble funnet ved vannet i 2016 (4). Det er en ganske sjelden art med noen spredte funn på Østlandet.

Bløtdyr

Innsjøen er blant de mest artsrike lokalitetene for ferskvannssnegl i Norge med 12 registrerte arter på 1950-60-tallet (Økland 1990). Vannet er også en av de som har høyest antall registrerte småmuslinger i Norge, inklusive den uvanlige ertemuslingen *Pisidium personatum* og kulemuslingen *Sphaeridium lacustre* (Økland & Kuiper 1990). I en undersøkelse på 1990-tallet ble de fleste snegl og muslingartene funnet igjen (Spikkerud 1994). Den store dammuslingen ande-

musling (*Anodonta anatina*) gikk sterkt tilbake, og ble ikke gjenfunnet på 1990-tallet (Spikkerud 1994), men det er registrert en reetablering av arten de seneste årene (Brandrud 2002). Det er mulig at denne og enkelte andre sårbare artselementer kan ha overlevd perioder med kraftige algeoppblomstringer og oksygensvinn i kanalene i Bogerudmyra, der vannkvaliteten hele tiden har vært bedre enn i innsjøen (jfr. Brandrud 2002).

Igler

I vannet er det påvist hele 3 arter av igle som har tidligere vært rødlistet som sjeldne (R); firoyet flatigle (*Hemicleps marginata*) (Sæther 1963, Spikkerud 1994), liten bruskigle (*Glossiphonia heteroclita*) og damigle (*Batrachodella paludosa*) (Økland 1961, 1988). De to sistnevnte artene ble ikke gjenfunnet av Spikkerud i 1994, men i hvert fall funnet av damigle er såpass nytt (Økland 1988), at det ikke er grunn til å tro at den har

gått ut i innsjøen. Artene er ikke rødlistet etter 2015 lista. Damigle er ikke vurdert pga datamangel.

Ferskvannssvamp

Den meget sjeldne kalkkrevende svampen *Ephydatia fluviatilis* (ikke rødlistet) er registrert i Østensjøvannet (jfr. Jensen 1998). (Kun tre funnsteder er innrapportert til artsdatabanken, men ingen rapport fra Østensjøvannet)⁴.

Plankton

Planktonsamfunnene har de seinere årtider vært preget av forurensings-tolerante arter og algeoppblomstringer med tidvis øyefallende «vannblomst» i overflaten dannet av blågrønnalger (cyanobakterier). Algemengdene har i grove trekk variert i takt med nærings-salt-konsentrasjonene i innsjøen. Samfunnet er dominert av slekter som *Oscillatoria*, *Nitschia*, *Diatoma*, dessuten arter av *Euglenophyceae*. Dyrplanktonet

er preget av næringskrevende og kalkkrevende, til dels sjeldne arter, dominert av krepsdyrarter som *Acanthocyclops vernalis*, *Asplanchna priodonta*, *Ceriodaphnia quadrangula*, *Cyclops strenuus*, *Daphnia cristata*, *Daphnia cucullata*, *Diacyclops bicuspidatus* og *Synchaeta spp.* Til tross for liten predasjon fra effektive dyreplanktonspisende fisk som mort, er det lite beiteeffektive krepsdyr på ettersommeren, noe som bidrar til meget store mengder planteplankton (Løvstad & Stabel 1999).

Fisk

Fiskesamfunnet er preget av ustabile forhold, trolig som følge av stor produksjon av giftproduserende blågrønnalger, og periodevis oksygensvinn i de grunne vannmassene.

Fiskebestanden er svært liten i forhold til innsjøens produktivitet (Brabrand 1998, Vann- og avløpsetaten 2001). Det er i dag kun en liten bestand av abbor, mort,

Algeoppblomstring i nordenden av Østensjøvannet. Foto: 30.05.2011.

Traktorlass med fisk etter fiskedøden i mars 1970. Foto: Brynjulv Slettebø

karuss og gjedde (Brandrud 2002). Av disse dominerer abbor og bestandsstørrelsen av mort er meget liten (Brabrand 1998, Vann- og avløpsetaten 2001, Sothøna nr. 25 2003). Tidligere vandret ål opp i Østensjøvannet. (Det bemerkes at fiskebestanden er variabel, i år med lite oksygenvinn kan flere av bestandene være veldig gode⁵. Dessverre kan mengden av bestandene variere mye).

Gjeddeprosjektet for gjenfangst i Østensjøvannet basert på OFA-rapport av Dag Øyvind Ingierd datert 2.12.2008 er behandlet i Sothøna nr. 37, juni 2009, side 26.

Prøvefiske i Østensjøvannet, UiO Naturhistorisk museum, rapport 43 av Åge Brabrand, Henning Pavel, Trond Bremnes, Oslo kommune 2014, er omtalt i Sothøna nr. 49, juni 2015, side 11 av Leif-Dan Birkemoe.

Amfibier

Både buttsnutefrosk og den tidligere rødlistede spissnutefrosken er vanlige arter ved vannet. Artene er registrert flere ganger de siste årene og våren 2003 ble

det registrert betydelig mengder egg flere steder langs vannet. Padde er også kjent. Småsalamander er påvist i vadedammen⁶.

Pattedyr

Østensjøvannet med nære omgivelser er en av Norges beste flaggermuslokaliteter, med et høyt antall individer av flaggermus gjennom hele sommerseongen og 7 registrerte arter: brunlangøre, nordflaggermus, vannflaggermus, storflaggermus, skog/skjeggflaggermus, dvergflaggermus, skimmelflaggermus, (Gjerde 1997). Av disse er storflaggermus rødlistet som «sårbar» og skimmelflaggermus rødlistet som «nær truet». Nordflaggermus, vannflaggermus og dvergflaggermus er vanlig forekommende arter ved vannet, der førstnevnte opptreer tallrikt (Gjerde 1997). Artene brandt- og skjeggflaggermus er svært vanskelig å skille i felt og er her slått sammen. Registreringene ved Østensjøvannet kan derfor være en av artene, eller begge artene. Mange av flaggermusartene har sannsynligvis tilhold i randsonene utenfor reservatet.

Av andre pattedyr kan nevnes vånd som er vanlig i og ved vannet.

Fugl

Vannet er en av de mest betydningsfulle hekkeområdene for vannfugl i Oslo og Akershus (jfr.bl.a. Eie 1993, Dale m. fl.2001). Vannet er en av de viktigste hekkeplassene for kanadagås, toppdykker, toppand, sothøne, sivhøne og rørsanger i Oslo & Akershus og for artene toppdykker, sivhøne, sothøne og rørsanger er området nasjonalt viktig. Vannet har dessuten en solid forekomst av stokkand og hettemåke. Sistnevnte hekker i store kolonier, der de beskytter andre hekkende fugler mot rev, mink og kråkefugl. Som ellers i landet har antallet hettemåker avtatt betydelig i antall de siste 35 årene og teller i dag bare ca. trehundre par. Hekkebestanden har imidlertid tatt seg noe opp de siste årene på grunn av krattfjerning på øyene. Hettemåka liker åpne hekkeplasser.

Vannfuglene hekker i våtmarksvegetasjonen, spesielt på øyene som er dannet ved oppgraving av kanalene på

innsiden. En rekke mer eller mindre sjeldne fugler har tilhold og hekker trolig år om annet i takrørskogene og i buskmarken rundt vannet som strand-snipe, nattergal, myrsanger, sivsanger, og vannrikse.

Vegetasjonen rundt vannet utgjør et viktig overnattingsområde for stær og lævesvale, som kan komme i antall på flere tusen om kvelden. Enkelte ganger fanger dessuten flere tusen tårnseilere insekter over vannet, gjerne ved regnvær. Et stort antall arter forekommer også ved vannet i trekktiden. Dette gjelder spesielt en rekke arter av gjess, ender, vadere og måker, med stokkand, kvinand, laksand, krikkand, brunakke, skjeand, grågås, kanadagås, hvitkinngås, sothøne, sivhøne, enkeltbekkasin, gluttonsnipe, grønnsnikk, skogsnipe, strandsnipe, hettemåke, gråmåke, fiskemåke, sildemåke og makrellterne som de vanligste våtmarksartene.

Fuglelivet om vinteren er mer fattig, men helt i sørenden og ved Bølerbekkens utløp er det som regel en åpen råk der det overvintrer endel stokkender, gjess og

tidvis enkelte andre ender og sothøne. Det er registrert hele 63 rødlistede fuglearter ved vannet i tillegg til en lang rekke svært uvanlige arter. De fleste av disse er imidlertid bare registrert et fåtall ganger og har heller ikke hekket ved vannet. Disse rødlisteartene hekker i reservatet årlig: toppdykker (NT), sivhøne (VU), sothøne (VU), hettemåke (VU), stær (NT) og sivspurv (VU). Følgende rødlistearter forekommer imidlertid regelmessig ved vannet, spesielt i trekktiden vår og høst: hønsehauk (NT), stjertand (VU), skjeand (VU), dvergdykker (VU), lerkfalk (NT), vannrikse (VU), vipe (VU), fiskemåke (NT), makrellterne (EN), taksvale (NT), sandsvale (NT), bergirisk (NT) og gulspurv (NT). Taksvale hekker antakelig i nærheten, og av og til hekker vannrikse.

Antall fuglearter observert ved Østensjøvannet er nå oppe i 230 arter. Hele lista ser du på ostensjovannet.no.

Forklaring rødlistet: **Kategorier:** RE – Utdødd i Norge. CR – Kritisk truet, EN – Sterkt truet, VU – Sårbar, NT – Nær truet.

Fotnoter:

1. Bratli og Haugan: Lav og moser ved Østensjøvannet, Oslo 2012. Se ostensjovannet.no
2. Hansen og Falck: Insektfaunaen ved Østensjøvannet (2000). Tone Birkemoe: Rødlistede biller funnet i Eikelunden (Sothøna nr. 49 2015)
3. Ikke alle funn legges ut i artsdatabanken. Dette gjelder også funn i Østensjøområdet miljøpark.
4. Pers. meddelelse fra Arve Græsdal. Se også artsdatabanken.
5. Typen fugleliv ved vannet forteller når det er mye fisk her. Mange fiskeetende fugler indikerer mye fisk i vannet. Samtale med pilkere.
6. Amfibier ved Østensjøvannet. Leif Åge Strand, september 2012. (Sothøna nr. 44 2012).

* Thomas Georg Münster (1855-1938) var norsk bergmann og entomolog med særlig interesse for biller, initiativtaker av Norsk entomologisk forening. Entomologi = læren om insekter.

Gjedderecord i 2017?

I vinter var det flere isfiskere som fikk storfangst av gjedde. Christian Holstad fra Oppsal var en dyktig og heldig fisker som utmerket seg. Hans gjedder måtte avgjort bli lagt merke til da vi møtte han på isen i slutten av januar.

Av Leif-Dan Birkemoe

Christian Holstad fra Oppsal med en gjedde på 7,025 kg fanget 24. februar 2017 i Østensjøvannet. Lengden ble ikke målt, men anslås til 90-100 cm. Foto: Privat.

Christian Holstad fortalte om rundt 10 gjedder på 2-4 kg denne januardagen. Den største ble målt til 60-70 cm og vekten i overkant av fire kg.

Men det skulle vise seg at det var større fisk å få. Mot slutten av februar var lykken der igjen. Denne gang, 24. februar, bet det enda kraftigere og en tung gjedde ble halt opp. Den veide 7,025 kg og målte mellom 90 og 100 cm. Bildet ble oversendt fra fiskeren til glede for Sothønas lesere. Gjeddene på denne størrelsen kan det neppe være mange av i Østensjøvannet i 2017.

Gjeddeprosjekt

I 2008 hadde Oslomarkas Fiskeadministrasjon (OFA) et gjeddeprosjekt i Østensjøvannet som gikk ut på hyppighet av gjenfangst for beregning av gjeddebestanden. Prosjektrapporten beskriver

Østensjøvannet som ekstremt næringsrikt med potensial til å fostre opp noen virkelig store fisk. Dag Øyvind Ingierd, som gjennomførte prosjektet, forteller at han selv har sluppet tilbake gjedde på 9,2 kg og hørt om troverdig fisk på litt over 12 kg. Han skriver også at fra 1994-98 var vannet det beste storgjeddevannet i Oslomarka. Fisk på over 5 kg var helt normalt, og flere veide opp til 8-9 kg. Fangsten av en gjedde på 27 kg som har versert i mange år må vi nok ta som en skrone eller en god fiskehistorie.

Variasjoner og ustabilitet i fiskebestanden, både av mort, abbor og karuss har igjen påvirket storgjeddebestanden som i enkelte år har vært helt borte. I 2007 begynte det å dukke opp noen flere store gjedder mellom 5-7 kg og 30.11. 2008 ble det tatt en gjedde på 7,740 kg som målte 101 cm.

Storgjedde

Det finnes omfattende faglitteratur om gjedda som forteller om utbredelse, føde, alder, størrelse, adferd og kjønnsforskjeller mellom hunnene og hannene. Vi kan lese at hunnene blir større enn hannene. En hanngjedde på 2 kg må sees på som stor fisk. I en undersøkelse av 44 000 gjedder ved Ferskvannslaboratoriet i Sverige er sannsynligheten for å få en hanngjedde over 1 kg 14:100, og bare 7 av 1 000 hanngjedder veier over 2 kg. Da er sjansene for storfisk større blant hunnene, men selv her er det bare 1 av 200 som blir over 5 kg.

Det strides om rekorden i Norge. Ofte mangler det dokumentasjon, men gjedder rundt 20 kg tatt på garn er det eksempler på. Rekord for stangfiske er litt lavere, men for isfiske har jeg ikke funnet dokumenterte eksempler på virkelig storfisk.

For de interesserte arrangeres det gjeddefestivaler. Nedre Glomma Gjedefestival i 2016 oppgir at det var 104 deltakere. Det oppgis at vinnerfisken var 112 cm lang. Vekt ikke oppgitt. I 2015 var lengste fisk var 116 cm, vekt 11,160 kg.

Verdensrekord

I skjærgården i Sverige ble det sommeren 1986 fanget en gjedde på 26,57 kg, men rekordfisken ble ikke godkjent fordi veiingen ikke foregikk på godkjent vekt. I Storbritannia er det rapportert om 3 fisk som alle veide 30 kg. Den best dokumenterte ble tatt i 1774. I Russland er det beskrevet en fisk på hele 34 kg, tatt i sjøen Ilmen sør for St. Petersburg. Den er så godt dokumentert at den nok må regnes som gjeldende verdensrekord.

Uansett rekorder er en gjedde på 7 kg i Østensjøvannet blant de store. Gjeddene er fiskespiser hele livet, og spiser gjerne fisk på halvparten av sin egen størrelse. Gjeddene Christian Holstad trakk opp ble sluppet ut igjen så mort og abbor og kanskje også karuss må fortsatt leve farlig i Østensjøvannet!

Kilder:

- Gjeddeprosjektet for gjenfangst i Østensjøvannet, Sothøna nr. 37, juni 2009, side 26, av Dag Øyvind Ingierd, OFA-rapport fra 2. 12.2008.
- Prøvefiske i Østensjøvannet, Sothøna nr. 49, juni 2015, side 11. Leif-Dan Birkemoe. Artikkelen bygger på UiO, Naturhistorisk museum, rapport 43, Prøvefiske i Østensjøvannet, Oslo kommune 2014. Åge Brabrand, Henning Pavel, Trond Bremnes.
- Gjedde! av Olle W. Nilsson, Landbruksforlaget, Oslo 1993.
- Store norske leksikon.

Gjedde – alligator’n i sivet

Foto: iStockPhoto

Gjeddas karakteristiske utseende gir assosiasjoner til skapninger vi nærer en viss frykt for – som krokodiller, alligatorer eller kanskje en barracuda. Og det er ingen dum sammenligning, for gjeddene deler også jaktteknikk med disse berømte rovdirene.

Jaktteknikken til gjedde (*Esox lucius*) er basert på bakholdsangrep, der det viktige er å overraske byttet totalt. Rovfisken står helt stille inne i sivet eller i skyggen av en stein og venter – gjerne i flere timer.

Når et bytte omsider kommer forbi, er det eksplosiv akselerasjon og høy fart som gjelder.

Det er ikke lett å slippe unna gjeddens plutselige angrep om du er en fisk – eller en frosk, en vånd (vannrotte), en andunge, eller en annen gjedde for den saks skyld.

Denne rovfisken er ikke nøye på

det, og spiser det meste. Og har du hørt rykter om folk som ble bitt av gjedde mens de badet – så kan du for en gangs skyld tro på ryktene. Det har nemlig skjedd noen ganger.

Gjeddene liker seg i stilleflytende elver og innsjøer med mye vegetasjon. Arten er vidt utbredt på den nordlige halvkule, både i Nord-Amerika og Eurasia. I Norge er den naturlig utbredt på Østlandet og i Øst-Finnmark.

Gjedde er satt ut av mennesker i minst 200 innsjøer der den opprinnelig ikke hører hjemme, spesielt i Trøndelag og på Vestlandet. I flere av innsjøene har den gjort betydelig skade, særlig ved at ørretbestander på det nærmeste har blitt utryddet.

Kilde: Artsdatabanken – i serien Ukas Art.

Hvor dypt er Østensjøvannet?

Ekkoloddmålinger fra isen vinteren 2017

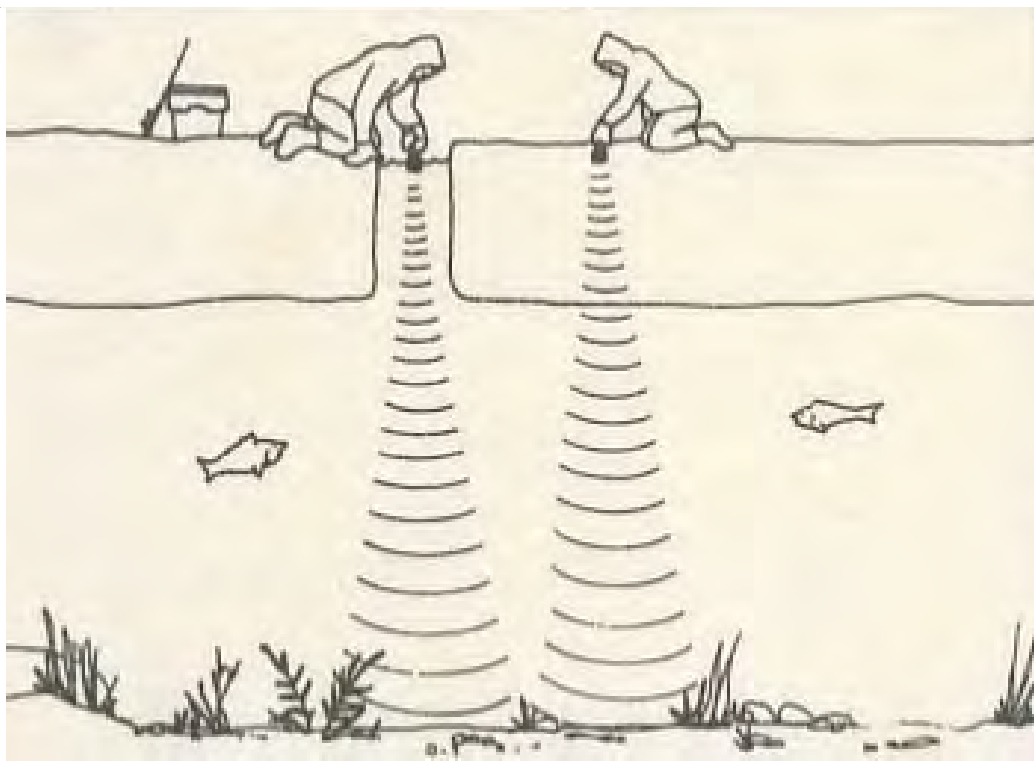
Isen lå speilblank i noen uker tidlig på vinteren 2017.

Ideelt for måling av dybder med ekkolodd, med de begrensninger denne målemetoden har i et vann med uklar overgang mellom bunn og vann.

Tekst og foto Leif-Dan Birkemoe

Vexilar dybdemåler. Litt vann må helles på isen for at instrumentet skal få kontakt. Deretter kan dybden etter noen sekunder avleses på displayet.

Skisse av dybdemålinger. Ekkoloddet måler fra isens overflate til bunnen av vannet. Hull pilkefiskere boret i isen egnet seg godt og ble også benyttet der det var åpent vann.

Målinger som foreligger er trolig tatt fra båt for mange år siden uten informasjon om vannstanden på måletidspunktet. Utgangspunktet for punktmålingene i 2017 er vannstanden på det tidspunkt vannet frøs over hele vannflaten. Det inntraff rundt 15. november 2016.

Etter at det nye vannregulerings-systemet ble satt i drift i april 2014 foreligger det, så vidt vi er kjent med, ikke nye dybdemålinger. Østensjøvannet er et grunt vann med små variasjoner, men hva forteller vinterens målinger?

Forskjell på nord og sør

Det ble foretatt 144 individuelle punktmålinger med anførsel av dybder. I tillegg en rekke punktmålinger som ikke avvek fra den måling som ble notert. Etter de registreringer som ble gjennomført kan vi fastslå at det er en viss dybdeforskjell mellom nordre og søndre del. Det er ikke unaturlig når vi ser på topografien ved vannet. I nord med Tallbergåsen i vest, Oppsalskrenten i øst og de flate jordene i sør.

Trekker vi en linje fra der vannet gjør

en liten bøy mot sør, omtrent midt mellom nordre og søndre utstikker på den gamle fiskebryggen eller ca. 150 meter nord for fugleskjulet, kan vi si at det er en markert endring i dybdeforholdene. Siste punktmåling langs øst-vest akse ved nordre utstikker på fiskebryggen viser en dybde på 2,56 meter. På høyde med den søndre utstikker 75 meter lenger sør er dybden 1,71 meter, et nivå som holder seg helt til sørenden av vannet. Forskjellen er ikke stor, men relativt sett markert med en forskjell på 0,86 meter. Gjennomsnittet

for alle målinger i den søndre delen er 1,65 meter mot 2,70 meter for alle målinger i den nordre delen. Differansen på 1,05 meter er det lov å betegne som markant i det grunne vannet. Skillet går omtrent midtveis ca. 900 meter fra nord og sør.

Tar vi alle målinger for hele vannet er gjennomsnittet 2,50 meter som kan antas å være middeldypet med gjeldende vannstand rundt 15. november 2016 da hele vannet ble islagt. Det ble ikke registrert åpning mellom is og vann under målingene. Det må være isens overflate som angir vannstanden, uavhengig av uttapping. Ekkoloddet måler fra isens overflate til bunnen av vannet.

Største målte dyp 3,54 meter

Største målte dyp ble funnet ca. 75 meter fra vestbredden med sikt til et punkt på østsiden som tilsvarte omtrent midt på terrassehusene eller Østensjøveien 146. Resultatet var 3,54 meter, omtrent der vannet har størst bredde med ca. 280 meter. Det er trolig området litt sør for terrassehuset, omtrent ved Oppsal-trappen, og videre litt nord for terrassehuset på østsiden og Tallberget med Sjøli på vestsiden, at de største dybder kan registreres. Det ble foretatt en rekke målinger med et gjennomsnittsdyp på ca. 3,10 meter.

Bekkeutløpene

Ved bekkeutløpene var det naturlig nok grunnere. Mest markant er det ved utløpet av Bølerbekken der dybden rundt «Påske-øya», som ligger i bekkens deltaområde, kun er om lag 60 cm. Ca. 40 meter fra broen i sør var dybden 91 cm på midtlinjen.

Største dybde målt ca. 50 meter rett ut for Damhuset viste 1,95 m. Noen meter rundt dette punktet var det 1,82 m. Dybden avtok sterkt mot det gamle utløpet av Godliabekken/Oppsalsbekken.

Målemetode

Punktmålingene ble foretatt langs en midtakse nord-syd over hele vannets lengde som er 1770 meter fra broen i sør til utløpet i nord i en avstand på ca. 40-50 meter ut fra land. Deretter langs en linje 50-60 meter fra vestbredden og i omtrent samme avstand fra østbredden. Avstanden mellom målepunktene var først ganske liten, om lag 10 skritt, deretter økt til 50 og 100 skritt og mer fordi det ikke var

nevneverdige variasjoner i dybdeforholdet. Øst-vest-målinger ble i noen grad utført, men ikke like systematisk. Det ble utført langt flere målinger i nordre del enn i søndre, ganske enkelt fordi variasjonene var minimale i sør. Koordinater for målepunktene ble ikke registrert.

Målingene gjør ikke krav på å være offisielle eller vitenskapelige registreringer.

Målingene på Østensjøvannet ble foretatt over fire dager, 1.-3. og 20. januar 2017. Den 24. januar ble dybder målt på Klopptjern og 28. januar i området mellom erosjonsterskelen og Bogerud-myra.

Måleinstrument

Det ble brukt et håndholdt batteridrevet ekkolodd av merke Vexilar, produsert i Japan, kjøpt i USA. Apparatet er beregnet på fritidsbruk. Målingsresultatene i displayet oppgis i fot. For omregning til cm med to desimaler ble benyttet en faktor på 30,48 cm pr. ft. (Convertworld.com). Nøyaktigheten er avhengig av bunnforholdene som vi vet er svært bløt med derav uklar overgang mellom vann og bunn. Det vil medføre økt usikkerhet, men kontroll mot bunnsnøret til isfiskere stemte ganske godt med ekkoloddet uten at det i seg selv er noen form for eksakte målinger. Litt vann må helles på isen for at instrumentet skal få kontakt. Hull pilkefiskere boret i isen egnet seg godt og ble også benyttet der det var åpent vann.

Klopptjern

De ble tatt 6 dybdemålinger på Klopptjern (ligger inne mellom kanalene på Bogerud-myra) fra sør mot nord. Gjennomsnittet ble 1,51 meter. Det var forholdsvis jevne dybder langs hele tjernet. Målepunktene lå med en avstand på ca. 30 skritt. Dypeste måling viste 1,71 meter. Omtrent midt på er det noe grunnere enn i sør og nord, trolig fordi flytevegetasjon er frosset fast i isen og påvirket målingen. Dette grunnere partiet viste en dybde på 1,13 meter. Her er tjernet også på det smaleste. Klopptjern har en total lengde på ca. 150 meter. Da er Klopptjern regnet fra innløpet av bekken i sør og utløpet i nord. På det bredeste er Klopptjern neppe mer enn 30 meter.

Mellom Bogerudmyra og erosjonsterskelen

Midt på isflaten mellom broene på erosjonsterskelen og Bogerudmyra var

dybden 76 cm. Litt nærmere bredden i vest ble det registrert 70 cm. Mye tyder på at det er forholdsvis jevne bunnforhold i det åpne området mellom myra og erosjonsterskelen, men trolig grunnere jo nærmere man kommer terskelen.

Oppsummering

De måledata som er benyttet på ØVV's hjemmesider oppgir et middeldyp på 2 meter mot et middeldyp målt med ekkolodd vinteren 2017 på 2,50 meter. Største dybde er tidligere oppgitt til 3,2 meter, mot vinterens ekkoloddmåling på 3,54 meter. Det må foretas langt flere målinger om dette kan oppgis som vannets virkelige maksimaldyp. Vinterens målinger må forstås med gjeldende vannstand rundt 15. november 2016.

Kartet viser det dypeste område (skravert) og middeldybden i nord (2,70 m) og i sør (1,65 m) i forhold til kjente steder på land. Vannets søndre og nordre del har derfor en markert forskjell i dybdeforholdene. Illustrasjon: Audun Brekke Skrinde.

Nytt fra Oslo Elveforum

Tekst og foto Leif-Dan Birkemoe

Per Østvold (til høyre) fra Miljøforeningen Akerselvas Venner overtar som leder av Oslo Elveforum. Her overleverer han en bok om Akerselva som takk til tidligere leder Frithjof Funder.

Årsmøtet 2017 i Oslo Elveforum fant sted 16. mars på Årvoll gård, opprinnelig en gammel Akergård fra middelalderen, i dag et kulturelt og sosialt treffsted for Bydel Bjerkes beboere. Elvegruppen for Hovinbekken var vertskap. Intet var mer naturlig enn å starte med en befarings tur til Årvolldammen, en badedam det er planer om å knytte til en åpnings tur til Hovinbekk med kilder i Lillomarka.

Bekkeåpningsprosjekter

De enkelte bekkestrekninger, dammer og parker fra Marka til fjorden er et ledd i et av Norges største bekkeåpningsprosjekter.

Hovinbekken har allerede markert åpninger flere steder: Bjerkedalen park (åpnet 2013), Teglverksdammen (åpnet 2015), Tiedemannsparken (2013), Stålverksparken (2016), åpen bekk i Gladengveien til Ensjø t-banestasjon med pyntedam (under arbeid) og videre forbi Jordal og Klosterenga vannskulpturpark før den en gang forhåpentlig vis vil få utløp i fjorden, slik det var i middelalderens Oslo. I dag er bekkens siste strekning samkjørt med Akerselva.

Ny leder

Oslo Elveforum er paraplyorganisasjonen

for de 12 elvegrupper (inkl. Østensjøvannet) i Oslovassdragene. Per Østvold fra Miljøforeningen Akerselvas Venner ble valgt som ny leder etter Frithjof Funder fra Ellingsrudselva. Ellers var det få utskiftninger i styret. Alle elvegrupper er representert i styret, enten som medlem eller varamedlem. I tillegg har Oslo Elveforum en rådgivergruppe som i alt vesentlig er tidligere medlemmer av styret. Fiskeinteressene er ivarettatt med egne årsmøteoppnevnte representanter. Det samme med velforeninger i Oslo. Oslo Elveforum har egen deltidsansatt sekretær.

Besøkssenteret på Bakkehavn

Senteret får nesten daglig besøk av skoleklasser fra hele Oslo som får undervisning av våre dyktige naturveiledere. Nå satser vi på å holde åpent for publikum på de fleste søndagene fremover.

En helt ny flott utstilling åpnes ved disse tider og vi håper riktig mange vil komme på besøk. Vi satser også på at vafler og kaffe gjør det fristende å legge turen innom. Senteret har adresse Enebakkveien 278 og ligger på en kolle vest for Bogerudmyra sør for Østensjøvannet.

Informasjon om åpne dager og aktiviteter på senteret finner du på våre nett- og facebooksider.

Søndag 23. april var det snekring av humlekasser. Jamato på syv år får hjelp av pappa til å sette sammen humlekassen. Foto: Leif-Dan Birkemoe.

Søndag 2. april var det snekring av fuglekasser på Bakkehavn. Thomas 4 1/2 år var en av de som snekret sin egen fuglekasse med god hjelp av pappa. Foto: Leif-Dan Birkemoe.

Fuglenes værtegn:

«Sothøna varsler uvær med sitt skrik»

Det store standardverket «*Historia de Gentibus Septentrionalibus*» – «Historien om de nordiske folkene» – av den siste katolske svenske erkebiskop Olaus Magnus (1490-1557), ble første gang utgitt i Rom i 1555 på latin. Da han på 1520-tallet utførte diplomatiske oppdrag for Gustav Vasa brøt han forbindelsene til kongen som ville innføre luthersk lære i Sverige. Han ble kirkepolitisk flyktning i Europa inntil han i 1537 slo seg ned i Italia. I eksil skrev han historien om de nordiske folkene, men også om en rekke andre temaer innen natur og kultur, slik som fugler, fisker, insekter, husdyr, ville dyr og mye annet.

Av Leif-Dan Birkemoe

Sothøna kan nok gi lyd fra seg i basketak, men ellers er fuglene kun hørbare med et enstavet «køkk» eller «krøkk». Sothøner varsler uvær med sitt skrik, skriver Olaus Magnus. Foto: Leif-Dan Birkemoe, 22.05.2010.

Olaus Magnus blandet fakta og fantasi

Boka ble oversatt til flere språk og var lenge den eneste kilden om Norden som var tilgjengelig i Europa. Olaus Magnus blandet fakta og fantasi, men på den måten avspeiler boka mye av de tanker og oppfatninger folk hadde på den tiden. Dens svenske versjonen (aldri oversatt til norsk) som denne artikkelen benytter, er datert Malmø 1982.

I det meget omfangsrike skriftet, inndelt i 22 bøker på til sammen 1100 sider, har den nittende boken, og det femtiandre kapitlet overskriften «Om ulike fuglers varsel». Forfatteren gjennomgår betydningen av fuglenes sang, skrik, kvitter og oppførsel, slik datidens mennesker oppfattet og tolket det de så og hørte.

Her skal vi trekke frem noen av de fuglene Olaus Magnus omtaler, særlig om værtegn:

Lerker, gjess, ender og hegrer

Når vannfugler flyr mot land, betyr det storm. Når landfugler flyr mot våtmarks-områder, betyr det klart vær. Lerken varsler med sin sang at soloppgangen nærmer seg. Gjessene spår om uvær når de kakler. Kokes eller stekes gjess og det viser seg et rent og hvitt brystben, varsler dette sterk kulde. Dykker og bader endene ofte, tyder det på regn. Flyr hegren opp mot skyene, varsler den regnskurer og storm. Om den står midt ute på sanden og ser trist ut, blir det et kraftig uvær.

Kråker og gjøk

Kråkene varsler kraftig regn dersom de skriker i retning mot vassdrag og pisker vann eller snø over seg, slik Isodorus påstår: «kråkene ber om regn, når den skriker så mye de orker». Kråken ypper til angrep på mennesker og dyr og mye annet, alt etter ulik modulering av sangstemmen. Med gjøken forholder det seg på samme måte som med kråken, dens uartikulerte lyd varsler omtrent det samme.

Ravnen krakser som en kråke

Ravnen er rask til å varsle endring i været. Når den krakser som en kråke, forutsier den været med ulike lyder. Slik Fulgentius oppgir, kan den fremføre 64 forskjellige låter, ett av disse varsler pent vær, et annet uvær, et tredje snø, et fjerde tett tåke.

Svanene

Når svanene forflytter seg, varsler de ved å fly høyt at det blir svært kaldt i det landet de forlater. Ellers er de om sommeren et godt varsel for sjømannen, slik Aemelius sier: «Svanen ser man alltid på med glede, lykke den bringer, ønskefugl for sjømenn, for den dykker aldri i bølgen».

Storken, fuglene på Dovrefjell og sothøner

Storkene angir dagens timer ved å klapre med nebbet. Fuglene på Dovrefjell i Norge er av mange underlige slag og varsler innbyggerne om merkverdige ting. Når fuglene i Herecyniaskogen (brukt av Tacitus som samlingsnavn for alle de sammenhengende fjellskogene som fra øvre Rhinen ved Basel fortsetter mot øst til Ungarn, red. anm.) flyr mye og lenge, lyser fjærene deres som ild. Det betyr at det går mot et uvanlig mørke.

Sothøner varsler uvær med sitt skrik.

Haner og traner

Hønsfuglenes hanner angir nattens timer med sine gal. Om dette blir gjentatt mer enn vanlig, varsler det kulde. Om tranene flyr i krets høyt oppe i luften, varsler de fint vær, om de flyr lavt, uvær. Særsilt om de flyr inn mot land, varsler de regn med sine skrik.

Svalene

Om svalene flyr høyere enn den øverste delen på taket der de bor, spår de at huset faller sammen. Om svalen under flukten slår mot vannflaten, varsler den uvær, om den flyr høyt, antyder den for bonden at han kan så til og med i fjellet.

Måken og kattuglen

Dersom måken skriker mer enn vanlig, da er det uvær i vente, og de gleder seg til å kunne mette seg med druknede lik. Kattuglen spår fint vær om den skriker mens det regner, gjør den det mens det er fint vær, blir det uvær. Skriker den ubehagelig og ekkelt varsler den at døden nærmer seg.

Snipen, hornuglen, stæren, trosten, kondoren.

Om snipen flyr i luften med klagende lât, betyr det tett tåke og regn. Når en hornugle skratter på taket eller et tårn, varsler den streng kulde. Det er vanlig antatt at når vanlige kråkefugler gir lyd fra seg gjennom sitt skratter, gir den til

kjenne at kjærkomne gjester nærmer seg. Stæren spår regn når den synger ved morgenrødens begynnelse, men dersom den bare kvitrer litt, varsler den vakkert vær. Om trostene bader seg i snø, varsler det uvær og stort snøfall. Uglen varsler sorg om den skriker, men lykke om den tier. Om gribbene flyr i flokk, betyr det mannefall i den retning de flyr.

Forfatteren henviser til flere fugle- varsler i andre deler av boken om både vær og elementenes endring.

Etterord

Samlingen av værtegn som varsler været har Olaus Magnus trolig fått etter hva han har hørt folk snakke om. Og kanskje selv lagt til eller trukket fra. Selv Meteorologisk institutt har listet opp en rekke værtegn, særlig de som har «fysisk» mening. Se: Ørnulf Hodne, «Folkelige værvarsler», Cappelen Damm 2005.

Vi finner igjen noen av Olaus Magnus beskrivelser i denne listen, men de fleste er nok ren fantasi. Men å samle værtegn kun om fugler er ganske spenstig for en biskop. Og så har han tatt med sothøna, en karakterfugl for Østensjøvannet. Går en langs Østensjøvannet en sen nattetime er det lett å høre sothønas «køkk» eller skrik over vannflaten. Men været kan den neppe forutsi.

Illustrasjon om fugler i boka *Historien om de nordiske folkene*.

Sothønas repertoar

Lyd: Rikt og variert repertoar; liver opp lavlandssjøene om natten. Mest høylytt er et sprukket, enstavet «køkk» eller «krøkk», ofte gjentatt. Ofte høres et eksplosivt, spist «pitts!» (spett mot stein). Om vårnettene høres ofte fra omkringliggende sothøner «forkjølte» trompetstøt med noe støtvis rytme, «pæ pæ-æu». Ungene tigger med ynkelige, pipende «yh-lif» med lespende stemme.

Kilde: Gyldendals store fugleguide, 1999.

For 25 år siden:

Østensjødagen arrangeres for første gang – Østensjøvannets Venner tildelt nordisk pris

30. mai var det 25 år siden Østensjødagen ble arrangert for første gang. Den gangen ble arrangementet avviklet på tunet på Søndre Østensjø gård.

Tekst Finn Arnt Gulbrandsen // Foto Leif-Dan Birkemoe

Arrangementet ble avviklet med folkedans, underholdning og salg av kaffe, kaker, mineralvann og is. «Nordiska förbundet för kulturlandskap» avviklet i de dager sitt årsmøte i Oslo. Østensjøvannets Venner ble bedt om å vise dem Østensjøvannet med kulturlandskapet denne dagen.

Da forbundet møtte opp, overrasket de alle med å overrekke forbundets hederspris for 1992 til Østensjøvannets Venner. Utrolig, en nordisk hedersgave i et av våre første år som forening! Prisen var en

vakker akvarell med motiv fra Østensjøvannet, malt av Nikolai Astrup Geelmuyden. Den andre prisen til foreningen på to år!

Prisen var en vakker akvarell med motiv fra Østensjøvannet, malt av Nikolai Astrup Geelmuyden. Akvarellen henger nå på Bakkehavn.

Østensjødagen 2017
finner sted
søndag 10. september
på Bakkehavn.

Velkommen!

Det siste skrik?

Nei, ikke Munchs siste skrik.
Heller ikke siste skrik fra Paris.
Det gjelder hettemåkas siste skrik.

De siste 25 årene har bestanden av hettemåke i indre Oslofjord gått ned med 88 prosent. En tredjedel av våre norske fuglearter står på den nasjonale rødlista over trua arter.

Vi kan ikke vente på hettemåkas siste skrik – **da er det for sent!**

Du kan hjelpe oss med å verne om naturen og fuglelivet. Meld deg inn i NOF OA nå. **Ikke vent til det er for sent.**

Norsk Ornitologisk Forening, avd. Oslo og Akershus
nofoa.no
- Vi tar fuglevern på alvor!

BirdLife INTERNATIONAL
NORSK ORNITOLOGISK FORENING

Høsting ved styving og foring med lauv

I Østensjøområdet miljøpark har vi et par utvalgte naturtyper etter naturmangfoldloven som foreningen gjør en innsats for å skjøtte, hule eiker og slåttemark. En naturtype som kanskje kan ha vært her tidligere er det som kalles høstingsskog. Den er også definert som utvalgt naturtype etter naturmangfoldloven og fått sin egen handlingsplan. I dag har vi rundt Østensjøvannet bare enkeltstående trær som minner om en tid da foring med lauv var viktig for husdyrene.

Tekst og foto Leif-Dan Birkemoe

Vestlandsmaleren Nikolai Astrup har gitt styvede trær et trolsk inntrykk. Dette heter «Marsmorgen» fra 1920. Kanskje har kan formet treet litt slik at det fikk en viss «personlighet». Foto: Fra Astrup-utstillingen på Heni Onstad kunst-senter, Høvikodden 03.07.2016.

Høstingsskogene

Høsting ved styving eller stubbelauving er en av våre eldste driftsformer og har vært vanlig i hele landet. De vanligste styvings-trærne var ask, alm, lavlandsbjørk og selje, men også rogn, osp, svartor, lind og eik ble styvet. Høstingsskog er en fellesbetegnelse for tresatt mark med trær som er utnyttet til förhøsting og emnevirke. Sanking av för til dyr har vært nødvendig helt siden jordbruket ble introdusert for 4-5000 år siden.

Noen steder i landet skjottes lauvskog fortsatt etter gamle metoder, men når det likevel er behov for naturtypen til å bli en utvalgt naturtype i naturmangfoldloven og få en handlingsplan, er det fordi typen har vært og fortsatt er i sterk tilbakegang.

Asketre

I Østensjøområdet miljøpark kan vi enkelte steder se et asketre med forholdsvis tykk stamme og en rekke sprikende greiner. Treet står gjerne litt for seg selv, virker gammelt med preg av bearbeiding. Et slikt tre kan være en styving eller et styvingstre, et norsk jordbruksuttrykk som skal stamme fra Vestlandet. Navnet er litt forskjellig etter stedets dialekt.

ØVV har fortsatt med styving av askene på Bakkehavn og har en plakot som forteller litt om historien bak styving. Foto: 11.05.2013.

utviklet. Nevnte forhold er viktige i et klimaperspektiv. I tillegg kommer de immaterielle tjenestene i form av kunnskap om menneskets bruk av natur og kulturhistorie. Styvings-trær kan også betraktes som biologiske kulturminner og kulturmiljø. En rekke truede arter, særlig av sopp og lav, er knyttet til disse trærne.

Trolske former

Styvinger kan få rare former og «personlighet» over årenes løp. Kunstnerisk anlagte bønder har nok av og til sett på utforming og uttrykk, tilpasset etter eget skjønn. Det sies at vestlandsmaleren Nikolai Astrup gjorde

noen tilpasninger til bruk som modell for enkelte malerier. Nikolai Astruputstillingen på Heni Onstad kunst-senter på Høvikodden i 2016 hadde flere av hans styvingsbilder, bl.a. «Marsmorgen» fra ca. 1920 som gir inntrykk av å ha «personlighet». Styvinger er en viktig del av det tradisjonelle norske kulturlandskapet. Gamle, mosegrodde styvinger kan i skumringen innta trolske former.

Det er i nærheten av gårdene eller de tidligere husmannsplassene rundt Østensjøvannet vi må se etter styvings-trær. Ved den tidligere husmannsplassen Grønlia i Haakon Tveters vei står det to fine asker som nok har vært styvingstrær for buskapen. I løpet av de senere år har flere forsvunnet og eksemplene i dag er ikke mange. Noen var trolske med appell til fantasien.

Styving

Styvingstrær høstes ved at greiner blir kuttet av trestammen med noen års mellomrom og brukes til husdyrför («lauving», «rising») eller til produksjon av bast, reip og til ulikt emnevirke. Bark kunne høstes til never eller til garving.

Kilde: Miljødirektoratet

På Abildsø gård finner vi flere asketrær som trolig har vært styvet og løvet benyttet til för. Bildet av denne styvede asken er tatt i april 2004, men den er i dag nesten forsvunnet.

Kvernjordet – hva forteller navnet?

Jordstykket mellom Østensjøveien og Eterveien heter fra gammelt av Kvernjordet. I dag ofte brukt til hestebeite. Navnet knytter seg trolig til en kvern som en gang sto i Bølerbekken nær Bølerfossen.

Tekst og foto Leif-Dan Birkemoe

Her ved Bølerfossen er det trolig at bekkverkna kan ha stått. Foto: 10.09.2009.

Det har vært søkt etter synlige rester etter kvernhus eller andre rester fra en kvern, men uten hell. Innretningen som etter all sannsynlighet har stått i forbindelse med fossen, mest sannsynlig på nedsiden, må ha vært det som kalles bekkekvern.

Navn fra kvern og mølle

En rekke tjern, bekker, jordstykker eller steder i Norge har navn som tyder på at det en gang var en kvern i området. Kverner som flertall av kvern, må være navn etter to kverner ved Alna-elven, kjent navn på en industribedrift som startet med utnyttelse av vannkraften. Mølle er på samme måte også knyttet til en rekke stedsnavn, kanskje flere enn kvern, fordi mølle vanligvis er en større

innretning enn en kvern. Mølledammen ved Østensjøveien er et nærliggende eksempel.

Bekkekvern

Begrepet bekkekvern er i henhold til en beskrivelse i Wikipedia en kvern som drives av vannkraft fra kvernkallen. Selve kvernen er montert i et kvernhus. Bekkekvernen brukes til å male korn til mel, i eldre tid et omfattende arbeid. Selve kvernen består av to kvernsteiner, en over- og en understein, montert i en benk. Understeinen er fast montert i benken, oversteinen løftes litt opp og settes i rotasjon direkte forbundet med kvernkallen som er montert på en loddrett aksel rett under kvernen.

I 2015 ble det bygget et kvernhus i Gjersjøelva (Ljansbruksveien 24) i forbindelse med oppgangssagen som ble anlagt tidligere. Dette kvernhuset er nok mye mer solid enn det som sto i Bølerbekken. En kvern er montert for demonstrasjon av maling av korn til mel.

Vannfall

Bekkekverner måtte plasseres i direkte tilknytning til et vannfall. Ofte var kvernhuset plassert på steiner over bekken eller over et mindre sideløp. En foss kunne gi plass til mange bekkekverner, de kunne stå på rad og rekke nedover. Vi kan godt tenke oss at Bølerbekken kunne gi plass til flere kverner, kanskje også en slipestein drevet av vannkraft.

Bekkekverner ble gjerne benyttet om høsten og våren, det gjaldt å passe tiden når det var vann. Noen elver eller bekker hadde kvernvann bare i flomtida, og bekkekverner med slik drivkraft kalles gjerne flomkverner.

Demning

Vannet ble ledet mot kvernkallen i en renne av tre. En rasjonell utnyttning av vannet krevde oftest en liten demning, slik at vannet kunne reguleres. For Bølerbekken ble det anlagt en demning i Skøyenputten, trolig på 1850-tallet (flyttet 6-7 meter i 1876) som er en av Bølerbekkens hovedkilder, men denne ble bygget for å gi mer vann til Østensjøvannet som igjen skulle skaffe vann til Bryn Mølle og industrimaskiner langs Østensjøbekken i tørre tider på året. Men vannet kunne selvsagt også være ment for kvernen i Bølerbekken. En bekkekvern forveksles ofte med en mølle, i det begge benytter vannkraft og stein til å male korn. En mølle er større, og drives av et vesentlig større vannhjul montert på en horisontal aksling. Mølle og sag for skjæring av tømmer kan også forveksles.

Kvern og mølle

En bekkekvern kan høre til og eies av en gård, eller den kan være sameie for flere gårdbrukere. Aktuelle gårder for Bølerbekkens del må være Bøler og Østensjø.

Ved Mølledammen (eller Fettdammen som det het da Høyenhall fabrikk var i virksomhet) ligger det fortsatt en møllestein, trolig et minne fra den gang man utnyttet vannkraften i Østensjøbekken. Bryn Mølle, den nærmeste møllen for maling av korn som vi kjenner navnet til, lå ved Alnaelven ikke langt fra Bryn jernbanestasjon. Vannkraften i Alnaelven har nok langt tilbake vært benyttet til maling av korn fra gårdene i nærheten.

Nikolai Astrup

Maleren Nikolai Astrup (1880-1928) har malt bilder med kvernhus. På Nikolai Astrup-utstillingen på Heni Onstad kunstsenter på Høvikodden i 2016 kunne flere av disse maleriene beskes. Særlig ett av disse kunne ligne på kvernhuset som trolig har stått ved Bølerbekken. Kvernhuset til Astrup er spinkelt, det samme er rennen som fører vann til kvernkallen. Når vedlikeholdet opphører og fossen i høstregnet buldrer forbi skal det ikke mye fantasi til å forstå at kvernhuset lett kan rives vekk etter noen høstflommer.

Kvernsteiner

Produksjon av kvernsteiner ble tidlig en industri i Norge. I Hyllestad i Ytre Sogn var det et kvernsteinsbrudd som har vært drevet siden jernalderen. Bruddet er i dag museum, Norsk Kvernsteinsenter. Et besøk her i 2002 viste at det ikke alltid var

Bekkekvern. Kornet i beholderen renner ned i et hull i den øverste kvernsteinen. Det ferdige melet samler seg på benken rundt kvernsteinene og blir feid ned i en beholder i fronten. På bildet Harald Lundstedt fra Gjersjøelva natur- og kulturpark som forklarer hvordan kverna virker. Til høyre en håndkvern som fungerer etter samme prinsipp, men som navnet sier med håndkraft. Trine Johnsen fra Miljøprosjekt Ljanselva og bak henne Bo Wingård fra Lysakerelvas Venner følger nøye med i demonstrasjonen. Foto: 3.09.2015.

lett å hugge ut en stein. Flere kvernsteiner var gått i stykker under arbeid med å ta de ut av fjellet og derfor oppgitt og forlatt.

Bekkekverna ble innført i Norge i middelalderen, og i bruk enkelte steder til ca. 1950. I hvilken periode bekkverkna i Bølerbekken har vært i bruk vet vi ingen ting om. Det må bare bli spekulasjoner.

Nikolai Astrup-utstillingen på Heni Onstad kunstsenter på Høvikodden i 2016 hadde flere malerier av kvernhus. Dette kvernhuset kunne med litt fantasi ligne på kvernhuset som trolig har stått ved Bølerbekken. Kvernhuset til Astrup er spinkelt, det samme er rennen som fører vann til kvernkallen. Bildet heter «Kvennagongsvatten» og viser til høstværet som behøves for at kvernen skal gå. Maleriet er datert til ca. 1902-1906. Olje på plate. Foto: 3.07.2016.

Kilder:

- Wikipedia
- Store norske leksikon
- Norsk Kvernsteinsenter
- Nikolai Astrup-utstillingen 2016 på Heni Onstad kunstsenter, Høvikodden.
- Sothøna nr. 39, mai 2010.

Ettersendes ikke ved varig
adresseforandring, men returneres
med opplysninger om riktig adresse.
Returadresse: ØVV, Pb. 77 Oppsal, 0619 Oslo

Grønnspekk hann (*Picus viridis*) observert i området rett bak Bogerudmyra ved Rustadfeltet. Den hekker i åpen løv- og blandingsskog, i gammelt kulturlandskap med havnehager, ikke ulikt der bildet ble tatt. Spiser overveiende maur og er sky og årvåken. Foto: Ellen Askum 6. april 2017 som forteller at det er utfordrende å jakte på småfuglene der de haster av gårde mer eller mindre ubemerket på bakken og i trærne.

Spettmeisen (*Sitta europaea*) er en standfugl som hekker i løv- blandingsskog med innslag av eldre trær. Den spiser insekter, frø og nøtter. Som reir benytter den trehull. Det var nettopp i et slikt område sør i Bogerudmyra ved Rustadfeltet at bildet ble tatt av Ellen Askum 6. april 2017.